

IT-kommissionen

Personaldatorer

- en utvärdering av arbetsmarknadseffekter

Roland Steen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	2
Sammanfattande effektbedömning	5
1 PERSONALDATORSATSNINGEN	7
1.1 Bakgrunden – Den svenska IT-strategin	7
1.2 Föregångarna	8
1.3 Vägen till beslutet	8
1.4 Systemets slutliga utformning	10
1.5 Erbjudandets utformning	11
1.6 Omfattningen av systemet i stort	11
2 UTVÄRDERINGSPROJEKTET	14
2.1 Principiellt om utvärderingsmetodik	14
2.2 Uppläggningsen av detta projekt.....	15
2.3 Svagheter och risker	16
3 DET SVENSKA IT-SAMHÄLLET	17
3.1 Sverige som IT-land	17
3.2 De svenska hushållens datoranvändning	18
4 SVENSKA SMÅFÖRETAGS DATORANVÄNDNING	20
4.1 Småföretagens användning av datorer och Internet	20
4.2 De svenska småföretagen i ett internationellt perspektiv	21
4.3 Småföretagen och personaldatorer	22
5 TIDIGARE GJORDA STUDIER	24
5.1 Analyser av LO-datorns användning 1998 och 1999	24
5.2 SCB/LO:s undersökning av IT-samhället 2001.....	25
5.3 Avhandlingen ”Datorer åt många” 2001	25
6 DE NYA INTERVJUUNDERSÖKNINGARNA	27
6.1 En samlad bild	27
6.2 Undersökningarnas uppläggning	29
6.3 Informationens kvalitet och tolkningarnas säkerhet.....	30
6.4 Individundersökningen (förvärvsarbetande/fast anställda)	31
6.5 Arbetsgivareundersökningarna.....	44
6.6 Slutsatser.....	53
7 ALTERNATIVA FÖRLOPP vad hade hänt utan åtgärd?	57
Alternativförloppets betydelse.....	57
7.1 Alternativa utvecklingsförlopp – ingen särskild statlig åtgärd	57
7.2 Alternativa utvecklingsförlopp – att någon annan åtgärd vidtagits	60
8 FINANSIELLA OCH EKONOMISKA KONSEKVENSER	61
8.1 Kalkylförutsättningar	61
8.2 Konsekvenser.....	62
9 EN SAMLAD ANALYS	67
9.1 Målet?	67
9.2 Alternativen	68
9.3 Effektiviteten	70
9.4 Utvärderingens grundfrågor	74
BILAGA 1. Ekonomisk beräkning	76

FÖRORD

Den svenska satsningen på personaldatorn har väckt mycket uppskattning och uppmärksamhet både i Sverige och utomlands. Grunden för det som kommit att kallas för personaldatorreformen är det undantag gjordes av riksdagen 1997 från förmånsbeskattning av datorer som arbetsgivare försåg de anställda med för privat bruk.

IT-kommissionen begärde¹ 2001 hos Näringsdepartementet att få genomföra en utvärdering av "personaldatorreformen" i vissa avseenden, främst rörande olika effekter för arbetsmarknaden. Utvärderingen tar dock även ett bredare grepp. Den försöker beskriva vad som skulle ha hänt om reformen inte genomfördes, hur de som har personaldator kan jämföras med dem som skaffat en annan dator själv, hur reformen svarar mot de mål som uppsattes i regeringens IT-strategi vid tillfället etc. Den analyserar också samhällskostnader för personaldatorn. De små företagens datoranvändning har också beskrivits som en särskild del av uppdraget.

Föreliggande rapport utgör avrapporteringen av utvärderingen. Rapporten har utarbetats av konsulten Roland Steen. IT-kommissionen vill genom publiceringen av rapporten bidra till den fortsatta diskussionen om åtgärder för att stimulera datoranvändningen i hushållen, särskilt i vad avser framtiden för personaldatorn.

Kommissionen anser det angeläget att rapporten blir allmänt tillgänglig utan att för den skall ställa sig bakom rapporten i sin helhet.

Stockholm den 26 juni 2002

Christer Marking
Kanslichef
IT-kommissionen

¹ N2001/101/70/A

SAMMANFATTNING

Hur många berörs?

Ca 850 000 personaldatorer har levererats². Ca 100 000 av dessa har ersatt andra personaldatorer. Ungefär hälften av dem som skaffade personaldator hade inte en dator tidigare. I genomsnitt är det mellan 2,5 och 3 personer som använder en dator i hushållet. De som redan hade en dator och skaffat en personaldator har troligen både fått en bättre dator och möjliggjort en ökad intensitet i användningen. Möjligen har äldre datorer också hamnat hos släkt och vänner i hushåll som inte haft datorer. Räknat på det sättet har kanske drygt 1 – 1,5 miljoner människor fått tillgång till en dator i hemmet, vilka inte tidigare hade det..

Vad har det betytt för dem som skaffat dator?

De som skaffar en dator till hushållet har ökat sin kompetens i olika avseenden. De har stärkt sitt självförtroende och blivit aktivare på arbetsmarknaden. 3 % av personerna uppger att de bytt jobb som följd av personaldatorn och 30 % anger att deras chanser att få nytt jobb har ökat. Nästan lika många har fått nya arbetsuppgifter på sina arbetsplatser. Talen är högre för dem som har en dator som inte är en personaldator. Det gäller även för uppkoppling till Internet, arbeta hemma etc. men likheterna mellan de som har personaldator och de som har annan dator är genomgående stor. Syftet att öka sin kompetens återfinns främst hos arbetare som har tillgång till personaldator. Anskaffningen av personaldator har hos många påverkat intresset till att lära mer om datorer och mer om sitt yrkesområde. Speciellt stark påverkan har skett när det gäller arbetarpersonal och när det gäller hushåll på landsbygden.

Genomgående visar det sig också, kanske inte oväntat, att det är främst unga förvärvsarbetande och storstadsintervjuade som ser störst potential i den ökade kompetensen, och som också fått nya jobb i någon omfattning. Dessa iakttagelser är med stor sannolikhet mer en följd av klassiska beteenden på arbetsmarknaden än av personaldatoranvändandet.

Mellan grupperna användare/icke användare av personaldatorer ser vi två framträdande skillnader. För både yrke och fritid använder personaldatorinnehavarna sin dator mindre till Internetaktiviteter än andra. Vi kan också se att bland personaldatorinnehavarna är Internetanvändningen betydligt större i Norra Sverige än på andra håll i landet.

De personer som ansåg att deras datorkunskaper förbättrats, tillfrågades om vilken betydelse kompetensökningen haft för arbetet. Betydelsen för arbetet bedömdes då vara större hos dem som hade annan dator än personaldatorn. Detta hänger samman med andra svar, såsom att icke-personaldatoranvändarna använder sina datorer mer i arbetet och att de skaffat sin dator tidigare än personaldatorinnehavarna.

Totalt sett har 54 % av personaldatoranvändarna och 68 % av andra datoranvändare ansett att den ökade datorkompetensen haft betydelse för arbetet.

Samtliga som fått enkäten och som intervjuats har även tillfrågats om de genom datorn fått ökat självförtroende när det gäller användningen av datorer eller att ta del i datorutvecklingen på jobbet. Totalt anser mer än hälften av personaldatoranvändarna att deras självförtroende påverkats positivt.

² Siffran är en sammanvägd bedömning av flera olika undersökningar som kommit till olika resultat

Arbetare har uppgivit en större tillväxt i självförtroendet än tjänstemän. Likaledes har landsbygdsanvändare uppgivit ett högre värde än storstadsanvändare

Varannan personaldatoranvändare anser att deras intresse att lära mer om datorer och om yrkesområdet påverkats. Förhållandena är ungefär desamma för dem som inte har tillgång till personaldator, dock att påverkan på intresset att lära mer om yrkesområdet förefaller lägre. Det senare kan framstå som oväntat, eftersom just icke-personaldatoranvändarna använder datorn mer för arbetet

Vem har skaffat personaldator?

I hushåll som inte hade dator skaffade en större andel arbetare (57 %) än tjänstemän (47 %) en personaldator. Det motsatta gäller i hem där det redan fanns en eller flera datorer (42 % resp. 53 %). Andelen förstadorhushåll är alltså större bland arbetare än bland tjänstemän. Arbetarna är ungefär hälften av de förvärvsarbetande. Det innebär att personaldatorn blev förstador för fler arbetare än tjänstemän men ”andradator” för fler tjänstemän än arbetare. Yngre är något mer representerade bland dem som skaffar personaldator.

Fler kvinnor än män saknar dator i hemmet. I de hem där den inte fanns en dator har männen i större utsträckning än kvinnorna skaffat personaldator (55 % i förhållande till 45 %). I de hem där det redan fanns en dator har fler kvinnor än män skaffat personaldator (55 % i förhållande till 45%)

Andelen anställda som antagit erbjudandet varierar påtagligt mellan arbetsställen i olika storleksklasser. Tillverkningsindustrin har den största andelen arbetsställen med många som antagit erbjudandet.

Varför skaffar man dator?

Det vanligaste skälet till att man antagit ett erbjudande om personaldator har varit att få en dator för hemmabruk (74 %) och att familjen skulle få tillgång till en dator (43 %). Det är här en skillnad gentemot andra datoranvändare (43 % för hemmabruk resp. 24 % för familjens användning). Hos personaldatorbrukare kan man framför allt notera att det är yngre män som vill ha datorn för hemmabruk.

Det var betydligt vanligare bland personaldatorbrukare än andra datoranvändare att anskaffningen syftat till att just öka kompetensen. Och också att datorkunskapen hos personaldatoranvändarna syntes ligga högre än hos andra datoranvändare.

När det gäller personaldatorn syns man i hushåll på landsbygden och i Norra Sverige använda sin personaldator avsevärt mer för arbete, skola och brevskrivande än vad personaldatoranvändare i andra delar av landet gör. Detta drag hos Norra Sverige märks också i användningen av Internet, som där är mer yrkesrelaterad än i andra landsdelar

Vilka har inte personaldator?

Av dem som inte har tillgång till personaldator har 41% aldrig fått något erbjudande

Inom denna grupp säger 32 % att de skulle ha nappat på ett erbjudande om de fått ett sådant. Det gäller framför allt yngre kvinnor och medelålders, förvärvsarbetande kvinnor (54 % resp 47 %).

Av dem som skulle ha tackat nej till personaldator om de fått ett erbjudande anger merparten av (70 %) att de redan har en dator. Något överrepresenterade i denna grupp var ”yngre, offentliganställda tjänstemän i storstäderna” (drygt 80). Bara ett fåtal personer svarade att de inte skulle haft råd (5 %).

Av de fast anställda som inte har tillgång till personaldator har 58% tackat nej till ett erbjudande.

Skillnaderna mellan olika variabler är här små. Medelålders och äldre, förvärvsarbetande kvinnor har dock i påtagligt högre utsträckning än andra tackat nej (73 %).

Orsaken till att man tackat nej till erbjudandet handlade främst om att man redan hade en dator (66 %). En mindre grupp ansåg kostnaden för hög (22 %). Det är också här små skillnader för de flesta variabler. Bland dem som tackat nej pga. att man redan hade dator finns dock i första hand offentliganställda (76 %) och hushåll i Norra Sverige (82 %). Bland dem som tackat nej av kostnadsskäl utmärks något yngre personer (31 %) i storstäder (30 %).

Hur många arbetsgivare har varit med?

Två tredjedelar av alla arbetsgivare har erbjudit sina anställda personaldatorer. Skillnaderna är stora mellan små och stora verksamheter. På arbetsställen över ca 50 anställda har ca 90 % av personalen fått erbjudandet.

Varför har arbetsgivarna erbjudit personaldatorer?

Syftet med personaldatorerbjudandet tycks ha varierat högst avsevärt mellan arbetsställen av olika storlek. I de största har ökning av de anställdas datorkompetens varit en helt dominerande. I de minsta har krav från de anställda och personalstimulans varit viktigare orsaker till erbjudandet

Syftena sägs till stor del också ha uppnåtts. Detta gäller de minsta verksamheterna i något högre grad än de största.

Vissa branschskillnader finns, där tillverkningsindustrin i högre grad svarat upp mot krav från anställda och ambitionen att ge en personalstimulans.

Flertalet arbetsställen kommer likväl att erbjuda anställda fortsatta avtal när de gamla går ut. Det gäller i högre grad de stora arbetsställena än de små, där också tveksamheten fortfarande är stor.

Omkring en tredjedel av arbetsgivarna menade att anställda hade kunnat ges nya arbetsuppgifter till följd av den ökade datorkompetensen. Skillnaderna var små mellan arbetsställen av olika storlek.

Sammantaget bedömde över hälften av de svarande att personaldatorsatsningen hade haft mycket eller ganska stor nytta för företaget, 57 %. Värdet är högre för de största verksamheterna/arbetsgivarna än för de små. I en analys av regionala data kan man också

notera, att nyttan bedömdes mer positivt av arbetsställen i Norra Sverige (81 %) än dem i Mellersta Sverige (53 %) och i Södra Sverige (54 %).

Arbetsgivarnas bedömning av i vilken utsträckning personaldatoranvändarna förbättrat sin datorkompetens i och med personaldatorn, sammanföll nästan helt med personaldatoranvändarnas egen uppfattning. Däremot hade arbetsgivarna en avsevärt mer försiktig bedömning av vilken datorkunskap dessa personer hade före personaldatorns anskaffande.

Vad händer sedan?

Många av dem som haft en personaldator behåller den efter hyrestidens slut. Här finns en viss geografisk skillnad mellan olika arbetsgivare. I Norra Sverige är värdet 73 %, mot Södra Sveriges 57 % (snittet 61 %).

Sammanfattande effektbedömning

Allmänna utgångspunkter

Takten i spridningen av datorer till hushållen var ganska hög efter mitten av nittiotalet. LO såg risker i att vissa grupper missgynnades och skapade ett system där LO-förbundens medlemmar kunde få en dator till ett förmånligt pris och en bra avbetalningsplan. TCO byggde upp ett liknande system. Pensionärsorganisationerna var aktiva. Så även Seniornet. Flera företag tog också fram system genom vilka de anställda skulle kunna skaffa sig en dator på förmånliga villkor. En hel del företag och förvaltningar försåg också sina anställda med datorer som arbetsredskap hemma, möjligen även som stöd för den anställdes kompetensutveckling³.

I grunden för diskussionen i denna rapport ligger förändringen av förmånsbeskattningen av datorer som tillhandahölls av arbetsgivaren för den anställdes privata bruk. Den förändringen gjorde det möjligt för arbetsgivarna att förse de anställda med datorer för hemmabruk, privat och för arbetet, utan kostnad för arbetsgivaren och på förmånliga villkor för de anställda. När förändringen kom utlöste den ett stort behov som kanske höll på att finna former för att realiseras genom de olika initiativ som nämnts ovan. Energin i att utveckla dessa tog mer eller mindre slut genom "personaldatorreformen".

Detta är bakgrunden till utvärderingens alternativa scenarier. Vad hade hänt om förmånsbeskattningen inte hade förändrats? Hur hade olika program utvecklats och hur hade de lyckats nå fram till de grupper som regeringens IT-strategi särskilt förde fram som prioriterade grupper? Förutom de intresseorienterade programmen skulle de möjligen finnas utrymme även för liknande statliga insatser för särskilda grupper. En del av dessa saknade förutsättningar att skaffa en personaldator - de hade inte fast anställning.

Utvärderingens alternativa grundhypotes

I de undersökningar som ligger till grund för utvärderingen framgår att ca 70 % av dem som skaffade en personaldator skulle ha skaffat en dator även om erbjudande inte funnits. Av de netto 750 000 personaldatorerna gick hälften till hushåll som saknade dator och 30 % av dem skulle inte ha köpt dator i alla fall, 112 500 st. Grundhypotesen säger att 112 500 ytterligare

³ Även ITIS program att förse lärarna med datorer efter genomgång utbildning bör tas med i denna helhet

köpare hade nåtts av de program som var på väg. Kanske inte samma köpare men möjligen fler i de grupper som prioriteras av IT-strategin. I praktiken innebär det att lika många datorer hade sålts.

Utvärderingens andra alternativa hypotes, lågalternativet

I detta antar utvärderingen att inte 70 % utan bara 50 % av dem som nu skaffade personaldator skulle ha köpt dator även om inte personaldatorn funnits. Det innebär att personaldatorprogrammen fick hälften, inte bara trettio procent av den grupp som inte hade dator i hushållet att skaffa en. Det är 187 500 köpare. Här utgår utvärderingen från att dessa inte skulle ha sålts om inte personaldatorprogrammet funnits och de utgör därmed, i lågalternativet, en nettoeffekt av programmet.

Vad kostade personaldatorprogrammet?

En skattefri förmån i anställningen gör det intressant för både arbetsgivare och anställda att under vissa förutsättningar använda bruttolöneavdrag som finansiering av förmånen. Så skedde också i samband med förändringen av förmånsbeskattningen av s.k. personaldatorer.

Det är förknippat med betydande svårigheter att följa upp och redovisa alla de konsekvenser som en sänkning av en individs bruttolön kan medföra.

Klart är dock att skatteinbetalningen till kommun och landsting minskar. I vissa fall även skatteinbetalningen till staten. Det påverkar i sin tur en rad system i fördelningspolitiken. Sänkningen av bruttolönen innebär också lägre inbetalningar av sociala avgifter som har betydelse för senare utbetalningar. In och utbetalningar borde i princip var lika men tidsskillnaden mellan dem ger svårbedömda effekter. Även momsfrågan är svårbedömd och har att göra med hur alternativen ser ut. En enkel och tämligen schablonmässig beräkning landar på att personaldatorsystemet inneburit minskade intäkter till stat, kommun och landsting på nästan fyra miljarder kronor.
(för mer detaljerade kalkyler se bilaga 1)

Intäkter av personaldatorprogrammet

Intäkterna är också svåra att beräkna. Vad betyder det att mer än en miljon människor fått tillgång till dator i hushållet och fått både högre kompetens och självförtroende, att många människor blivit starkare på arbetsmarknaden och att de kan få nya arbetsuppgifter på arbetsplatsen, att hemarbetet ökar, att företagens utbildningskostnader går ner etc.

En samlad effektbedömning

Det är möjligt att de positiva effekterna skulle ha uppstått i alla fall. Det finns skäl att tro att också andra mål i IT-strategin skulle nåtts med alternativa processer. Det sätter fokus på kostnaderna. Utslaget per individ som nåtts av IT är kostnaden låg, några tusenlappar per år. Totalbeloppen blir aggregerat höga. I de alternativa förloppen hade de kostnaderna inte funnits, åtminstone inte alls i samma omfattning⁴

⁴ Flera av dessa alternativ byggde på finansieringslösningar via avbetalningsköp eller speciellt upplagda annuitetslån som medger ränteavdrag i de enskilda inkomstdeklarationerna.

1 PERSONALDATORSATSNINGEN

1.1 Bakgrunden – Den svenska IT-strategin

År 1997 fattade riksdagen beslut om att inte förmånsbeskatta datorutrustning hos anställda som tillhandahållits av arbetsgivaren⁵. Om förmånen väsentligen riktade sig till hela den stadigvarande personalen på arbetsplatsen skulle den normala beskattningen av förmåner i arbetet inte gälla.

Bakgrunden till beslutet var följande.

Två år tidigare hade regeringen beslutat om en nationell IT-strategi. Denna strategi tar sikte på att på ett övergången till ett "informations- och kunskapssamhälle" ska omfatta landet i sin helhet och att alla medborgare ska kunna dra nytta av IT:s möjligheter. Utgångspunkten i strategin är, att man befrämjar kreativitet, tillväxt och sysselsättning om så många som möjligt får god kunskap om IT och att tillgången på information och kunskap ökar för alla.

Bakom den fastlagda IT-strategin ligger bl a inställningen att den nya tekniken är gränsöverskridande och tvingar fram förändringar i gamla strukturer. En sådan förväntad förändring handlar om att arbete och fritid kan komma att vävas samman på nya sätt och påverka organisationen av såväl arbetet som privatlivet. Arbete på distans kommer att bli allt vanligare.

För att klara dessa förändringar och för att dra nytta av deras möjligheter, är behovet av en allmän hög utbildningsnivå i samhället större än tidigare. Att kunskaper om IT måste komma många till del är därför en central del i IT-strategin.

En central komponent i denna IT-strategi handlar om att den ökade användningen av datorer i arbetslivet ställer större krav på grundläggande datakunskap hos alla i arbetskraften. Behovet av utbildningsinsatser för detta kom under 1990-talets början att i allt högre grad tillgodoses av att företag erbjöd sina anställda olika former av IT-utbildning. Syftet var att höja personalens allmänna datamognad och därigenom underlätta spridningen och nyttiggörandet av den nya tekniken inom företaget.

I samband med sådana utbildningsinsatser ställer ofta arbetsgivaren datorutrustning till den anställdes förfogande. Det konstaterades emellertid då, vid 1990-talets mitt, att de anställda som fick tillgång till sådan utrustning skulle komma att förmånsbeskattas för detta. Mot bakgrund av den fastlagda IT-strategin ansågs det viktigt, att inte skattebestämmelserna hindrade nödvändiga förändringar och utbildningsinsatser i arbetslivet. Det skulle försämra möjligheterna att uppnå den nationella IT-strategins mål.

⁵ Proposition 1996/97:173

1.2 Föregångarna

Landsorganisationen – LO-datorn

Redan i september 1997 gick LO ut med ett erbjudande till medlemmarna att hyra ett komplett datorpaket med Internetuppkoppling. Detta gjordes senare om till ett köpförfarande. Bakom LO:s satsning stod ambitionerna att dels bryta trenden att LO-medlemmarna halkade efter i informationsområdet, dels underlätta för medlemmarna att skaffa sig en dator, dels utveckla nya former för kommunikation mellan medlemmarna och facket.

LO framförhandlade med större leverantörer ett pris som låg 2 000 – 3 000 kr under aktuella marknadspriser. I LO-datorn ingick även ett Internetabonnemang. I personaldatorsystemet var kostanden för ett sådant inte befriat från förmånsbeskattning.

Till skillnad från företagets personaldatorer är LO-datorn möjlig att skaffa även för arbetslösa, visstidsanställda, studerande och pensionärer som är LO-medlemmar. Under systemets första halvår (hösten 1997 – våren 1998) levererades 45 000 datorpaket. Systemet förlorade mycket av sin attraktionskraft i och med att förmånsbeskattningen ändrades. Fram till sommaren 1999 tillkom endast 10 000 nya användare. Därefter har bara ett fåtal användare tillkommit. Två utvärderingar av LO-datorns användning har gjorts. Dessa redovisas här i kapitel 5.

Tjänstemännen – TCO-datorn

TCO lanserade strax efter LO en snarlik lösning, som dock direkt gick på en utformning med köp av utrustning. Detta system fick långt ifrån samma omfattning som LO-datorn, förmodligen främst beroende på den redan sedan tidigare större datoranvändningen bland TCO-medlemmarna. TCO-datorn kan, precis som LO-datorn, anskaffas av även medlemmar som inte är förvärvsarbetande och fast anställda. Precis som i LO-fallet har TCO-datorn också kunnat vara ett alternativ för anställda i företag där man från arbetsgivaren inte fått något erbjudande om personaldator.

Någon formell utvärdering av TCO:s medlemsdator har inte skett. För närvarande (våren 2002) pågår diskussioner om nya avtal för att systemet ska kunna fortsätta.

Andra initiativ vid den tiden

Vid den här tiden började även ett antal företag etablera personalköpsystem riktade till de egna anställda. De byggde i stort på att företagen tecknade förmånliga storkundsavtal med datorleverantörer från vilka sedan de anställda kunde göra avrop och direkt köpa utrustning för egen del.

1.3 Vägen till beslutet

Motioner i riksdagen hösten 1996 – från både (s) och (m)

Bakom de kommande förändringarna och det nya systemet stod inledningsvis politiska motioner i riksdagen, från såväl borgerligt som socialistiskt håll.

Hösten 1996 lade moderata motionärer fram förslag till förändringar av de skatteregler som behandlade grundutbildning och fortbildning olika. De socialdemokratiska motionärerna föreslog förändringar i skattereglerna för att underlätta spridning av IT-utrustning. De föreslog mer specifikt också, att det skulle tillsättas en utredning för att se över skattereglerna vid utlåning och personalköp av IT-utrustning.

Finansdepartementets utredning vintern 1996/97

Samtidigt hade påbörjats en utredning av frågan inom Finansdepartementet. I rapporten som kom under våren 1997⁶ noterades precis de beskattningsproblem som riksdagsmotionärerna hade tagit upp. Finansdepartementets förslag blev, att datorutrustning tillhandahållen av arbetsgivare för privat bruk skulle undantas från beskattning, *förutsatt att* hela personalen hade samma möjlighet att låna *och* att datorns standard inte var högre än den på arbetsplatsen.

Finansdepartementet berörde kort också intäktsbortfallet för staten. Detta ansågs svårt att beräkna, men bedömdes vara ”marginellt”.

Remissomgång våren 1997

Remissinstanserna var på det hela taget positiva. IT-kommissionen ville hellre gå vägen över individerna direkt och föreslog lösningar där den enskilde kunde göra skatteavdrag för inköp av IT-utrustning och -utbildning som genomficks ”på frivillig väg”. Flera remissinstanser invände mot att systemet skulle omfatta alla anställda och de finansieringsproblem som skulle uppstå vid sådana volymer. TCO diskuterade i sitt svar frågor runt hyrförfaranden, med möjligheter till löneavdrag på bruttolön.

Endast Riksskatteverket avstyrkte förslaget helt⁷. En grundläggande synpunkt var, att RSV ”inte kan finna att förslaget står i samklang med den åberopade IT-strategin. Det är snarare så att de grupper som redan arbetar med datorer – och som ofta har egna datorer – ges möjlighet till en inkomstskattefri förmån av ytterligare en och kanske mer avancerad dator.”

Propositionen och riksdagsbeslutet hösten 1997

Den slutliga propositionen följde i allt väsentligt Finansdepartementets promemoria. Det kom att stå, att

”förmån av att använda datorutrustning som arbetsgivaren tillhandahåller för privat bruk ska undantas från beskattning, om förmånen väsentligen riktar sig till hela den stadigvarande personalen på arbetsplatsen.”

Riksdagen tog beslutet i oktober 1997 och bestämmelserna trädde i kraft 1 januari 1998.

⁶ *Beskattning av bostadsförmån mm*, Fi 97/941

⁷ Riksskatteverkets yttrande 1997-04-30, dnr 2409 – 97/911

1.4 Systemets slutliga utformning ⁸

I 11 kap 7§ av inkomstskattelagen framgår nu att

”En förmån av att använda en av arbetsgivaren tillhandahållen datorutrustning för privat bruk ska inte tas upp som intäkt, om förmånen väsentligen riktar sig till hela den stadigvarande personalen på arbetsplatsen.”

Skattefriheten förutsätter att arbetsgivaren direkt betalar kostnaden för datorutrustningen, antingen genom att köpa den eller hyra den. Skattefriheten gäller också om den anställde betalar ersättning för datorn, så länge inte detta görs på ett sådant sätt att det kan bedömas som ett köp. Förfaranden som innebär att äganderätten till utrustningen övergår till den anställde till ett av arbetsgivaren subventionerat pris omfattas inte av skattefriheten.

Skattebestämmelsen och bruttolöneavdraget

Låneerbjudandet kan kombineras med ett bruttolöneavdrag. Bruttolöneavdraget har formellt inget med förmånsbeskattningen att göra. Det fungerar som en finansiering av inköpet av datorerna och är en överenskommelse mellan arbetsgivaren och de anställda. Om bruttolöneavdrag sker måste dock avdraget vara lika stort för alla oavsett den anställdes lön. Det innebär att den faktiska kostnaden för de anställda kan bli olika beroende på vilken lön var och en har. Arbetsgivaren får inte gå in och ge de anställda olika bruttolöneavdrag för att det ska vara lika stor nettolönekostnad.

Arbetsgivaren får använda utlottning av datorer bland personalen, om det skulle bli för dyrt att köpa in datorer till alla anställda.

Utrustning

Arbetsgivaren beslutar om vilken utrustning som ska ingå i erbjudandet. Flera olika datorpaket får förekomma på en arbetsplats. I utrustningen får ingå de flesta typer av hårdvara och program. Däremot ingår inte abonnemang på tele-/datauppkopplingar i skattefriheten.

Avtalsperiodens slut

Vid avtalsperiodens slut ska den anställde lämna tillbaka datorutrustningen till arbetsgivaren om man inte kommit överens om annat. Rent praktiskt kommer den anställde troligtvis att bli erbjuden att köpa datorn av sin arbetsgivare. Det ska ske till aktuellt marknadspris. Villkor i ett avtal som från början fastställer ett pris vid avtalsperiodens slut är inte förenligt med lagregeln. Det är då ett avbetalningsköp och skattefriheten kan gå förlorad.

⁸ Underlag från Skattemyndigheten i Göteborg

Mervärdesskatten

I vanliga fall gör ett företag avdrag för ingående moms vid inköp av datorer. För personaldatorerna får dock sådant momsavdrag inte göras, beroende på att datorerna inte anses inköpta för att användas i verksamheten. Kan företaget visa att de inköpta datorerna kommer att användas både i verksamheten och för privat bruk kan avdrag för moms medges till den del som datorn används i verksamheten.

1.5 Erbjudandets utformning⁹

Erbjudandena till de anställda har ofta lagts på olika nivåer, med ett billigt grundalternativ, ett baspaket resp. ett mer avancerat paket. Därmed har också prisklassen för paketen kommit att spänna mellan vanligen ca 12 000 kr och 25 000 kr. I enskilda fall har dock noterats exempel på personaldatorpaket för betydligt högre belopp.

Information om personaldatorerbjudandet har spridits på arbetsplatsen med broschyrer eller information via det interna IT-nätet.

1.6 Omfattningen av systemet i stort

En uppskattning av omfattningen av personaldatorsystemet har ett naturligt intresse i sig. Men en sådan siffra har också för denna analys två viktiga funktioner. Den ger en kvantifiering av dels spridningen till individer och hushåll, dels underlag för analys av de uteblivna skatteintäkterna till följd av systemet.

Det visar sig emellertid vara förenat med vissa svårigheter att klarlägga hur många personaldatorpaket som gått ut från leverantörerna.

Olika data och bedömningar

Sedan systemets tillkomst har på flera håll gjorts löpande uppföljning hos leverantörerna liksom särskilda statistiska undersökningar för att bedöma systemets omfattning. Det är emellertid stora skillnader mellan dessa bedömningar. En källa till skillnad i bedömningar förefaller vara hänförlig till sammanblandning av hyrestagaren och alla som i en familj får tillgång till den av någon hyrda datorn¹⁰. Skillnaderna i uppgifter insamlade från leverantörer är svårare att förklara. Möjligen kan det handla om sammanblandningar av personaldatorköp och andra typer av PC-köp. Det kan också handla om att i uppgifterna saknas någon distributionsväg.

Datakonsulterna

Företagen IDC och IT Research gör på konsultbasis löpande analyser och kvantifieringar av utvecklingen på IT-området.

⁹Källor: IDC och "Datorer åt många", Carina Pettersson, Linköpings univ 2001

¹⁰ Enligt LO:s IT-analytiker används en dator i hemmet av i snitt 2,8 personer

IDC samlar in data från det totala leverantörerna som i Sverige levererar persondatorer. IDC:s data och bedömning av levererade personaldatorpaket ligger jämförelsevis lågt. Statistiken för de fyra åren 1998 - 2001 ger utleveranser på totalt ca 850 000 paket dessa år.

1998	1999	2000	2001	Totalt
521 000	106 000	69 000	154 000	850 000

Källa: IDC

Bedömningar från *IT Research* redovisas också löpande. *IT Research* mäter försäljningen i leverantörsled, kanaler och till slutkund. *IT Research*'s uppgifter om utlevererade personaldatorpaket ligger avsevärt högre än IDC:s, totalt 1 040 000 paket. *IT Research*'s tidsserie har därför ett annat utseende.

1998	1999	2000	2001	Totalt
555 000	212 000	83 000	187 600	1 040 000

Källa: IT Research

Statistikerna och forskarna

Statistiska Centralbyrån genomförde hösten 2000 en stor intervjuundersökning om bl a hushållens datoranvändning. LO använde detta material för en analys av personaldatoranvändningen¹¹.

I denna undersökning konstateras att 31 % av de anställda har i hemmet tillgång till dator – ”som hyrs av din eller någon i din familjs arbetsgivare genom ett löneavdrag varje månad”. – Hur många levererade datorpaket detta innebär framgår inte i rapporten. Med en bedömning att bara en person i ett hushåll tar ett erbjudande och att en dator normalt har ett par vuxna användare, motsvarar kanske det nämnda procenttalet leverans av datorpaket till 15-20 % av de fastanställda. Detta skulle betyda att ca 600 000 datorpaket utlevererats vid den tidpunkten (alltså efter drygt 2½ år).

SCB genomförde också i maj 2001 en undersökning av IT i företagen¹². Där tillfrågades om företaget hyrde ut personaldatorer och hur många anställda som fått tillgång till sådan dator. Genomsnittsvärdet hamnade då på 21 %. Detta skulle betyda ca 700 000 utlevererade personaldatorpaket, vid den tidpunkten (alltså efter drygt tre år).

Forskaren *Carina Pettersson* har i sin avhandling om spridningen av datorer och datorkunskap bland befolkningen i en ”grov beräkning” utgått från att 30 % av arbetskraften antagit erbjudandet om personaldator. Resultatet blir 1 200 000 sålda datorpaket per utgången av år 2001. Detta är en bedömning ännu högre än *IT Research*'s data.

¹¹ ”Om klyftor i informationssamhället”, LO 2001

¹² ”Företagens användning av datorer och Internet 2001”, SCB 2002

Denna undersökning

På uppdrag av IT-kommissionen har SIFO för denna undersökning bl a intervjuat 500 arbetsställen, enskilda företag såväl som offentliga arbetsgivare, i storlekar från fem anställda och uppåt.

Enligt detta material har arbetsgivarna på 2/3 av arbetsställena erbjudit de anställda en personaldator. I dessa företag har i snitt 30 % av de anställda antagit erbjudande. Sammanvägning av dessa data med hänsyn till arbetsställestorlek ger att 24-25% av fast anställda köpt datorpaket.

Med 3,3 miljoner personer som fast anställda enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar¹³, indikerar detta ca 800 000 levererade datorpaket.

En samlad bedömning – 850 000 paket

Mot den här bakgrunden stannar vi i denna undersökning för IDC:s statistiska material, med en bedömning om ca 850 000 utlevererade personaldatorpaket under de fyra första åren (1998-01-01 t o m 2001-12-31). Data från mottagarsidan, såväl individ- som arbetsgivarundersökning, korresponderar bäst mot den siffran.

Av denna kvantitet är dock ca 100 000 enheter under 2001 levererade som ersättningar och förnyelse för utgångna avtal. Den indikationen fås ur intervjuerna med personaldatoranvändarna. Sammantaget bedöms under åren 1998 – 2001 således ha levererats ca 750 000 ”förstaleveranspaket”.

¹³ AKU 2002

2 UTVÄRDERINGSPROJEKTET

2.1 Principiellt om utvärderingsmetodik

Det finns många sätt att utvärdera

En utvärdering kan bestå av olika typer av analyser som svarar mot olika utvärderingsfrågor. Valet av analysansats och omfattningen av enskilda analyser bestäms av syftet med utvärderingen. Man skiljer i dessa sammanhang vanligen på sex typer av analyser när offentliga program och åtgärder ska utvärderas.

Insatsanalysen beskriver vilka olika insatser som gjorts och hur stora dessa varit. Basinformationen om dessa återfinns i bokföringen av åtgärdernas genomförande. Huvudfrågan är vilka insatser som gjordes för att uppnå det uppsatta målet.

Effektanalysen bygger på insatsanalysen och syftar till att klara ut vad resultatet blev av dessa insatser. Den klassiska svårigheten med effektanalysen är att renodla effekterna och att urskilja vad som skulle ha hänt utan den gjorda insatsen.

Orsaksanalysen undersöker vad som faktiskt orsakat de uppnådda effekterna. Orsakssamband är inte alltid lätta att klarlägga och flera faktorer samverkar ofta. Man måste ta hänsyn till faktorer utanför den studerade åtgärden, vilka också kan ha bidragit till resultatet.

Processanalysen försöker klargöra genom vilken serie av händelser resultaten är relaterade till insatserna. Denna analys studerar åtgärdens yttre och inre organisation och arbetssätt eller tillvägagångssätt.

Måluppfyllelseanalysen studerar hur väl resultaten stämmer överens med målen som ställts upp för åtgärden. Särskilda problem kan här finnas med att mål inte alltid är tydliga och att det finns både uttalade och outtalade mål.

Effektivitetsanalysen försöker klarlägga om insatserna var ett effektivt sätt att uppnå resultaten. Här undersöks om medlen är de rätta eller bästa i förhållande till målen. I denna analys ställer man frågor om det finns alternativa betraktelsesätt som skulle kunna ha lett till en annan åtgärd.

Varje utvärdering måste klargöra vilken typ av analys som avses. Detta sätter gränser för utvärderingens slutsatser. Det ger mottagaren/läsaren rätt besked om hur slutsatserna kan tolkas.

2.2 Uppläggnings av detta projekt

En effektanalys

Den nu aktuella studien har haft som övergripande syfte att ”undersöka effekterna av personaldatorsatsningen”¹⁴. Uppdraget har inom ramen för detta haft två huvudfrågor, nämligen att ”belysa”:

- Har personaldatorsatsningen lett till ökad datormognad? Har fler fått tillgång till dator, fått mer kunskap om hur man arbetar med en dator, utnyttjar Internet etc?
- Har personaldatorsatsningen påverkat sysselsättningen? Har arbetstagare fått nya arbeten, mer kvalificerade uppgifter, stärkt sina resurser på arbetsmarknaden, enklare kunnat söka och få arbete (matchningseffektivitet)?

I regeringens uppdrag till IT-kommissionen har också lagts till frågan om eventuella andra effekter av satsningen.

Vid just effektanalyser är kärnfrågan vad som hänt ”om inte”. Ofta diskuteras kvalitetsaspekter, processer, spridning eller annat som viktiga komponenter i utvärderingen av en åtgärd. Det måste emellertid slås fast, att så vitt gäller effektanalyser är det centrala den registrerade förändringen i de avsedda variablerna jämfört med den förändring som annars kommit till stånd. Eventuella förändringar i valda variabler måste alltid ställas mot de förändringar som annars inträffat.

Den effektanalys som ska göras reser således en ytterligare fråga:

- Vilken effekt hade åtgärden relativt det alternativa utvecklingsförlopp vi annars hade fått se? Vad hade ändå kunnat förväntas eller i efterhand konstateras ha kommit till stånd?

Effektiviteten i den gjorda insatsen

Även om det är en effektanalys som uppdragsgivaren i första hand efterlyst, finns det i den här undersökningen anledning att, så långt det låter sig göras, genomföra också en effektivitetsanalys. Det finns två viktiga skäl att penetrera frågan om det fanns andra vägar att uppnå samma resultat.

Under förarbetena till de beslut som riksdagen tog hösten 1997 utarbetades, som tidigare nämnts, en promemoria inom Finansdepartementet. Promemorian kom att i allt väsentligt utgöra underlaget för regeringens proposition och riksdagens beslut. I promemorian hävdades att de ekonomiska effekterna för det allmänna ”torde vara marginella”. Den form av lånedator som förslaget omfattar sades hittills inte ha förekommit i någon större omfattning.

Vidare skedde som en del i förarbetena en remissomgång för Finansdepartementets promemoria till olika intressenter. I dessa remissyttranden framfördes förslag om andra sätt att tack-

¹⁴ Regeringsbeslut N2001/10170/A, 29 november 2001

la det behov man såg av att stimulera spridning av datorer till grupper som annars kunde komma vid sidan av en viktig samhällsutveckling.

Mot denna bakgrund har därför också försökts besvara följande fråga:

- Var insatsen ett effektivt sätt att nå avsedda mål? Finns alternativa betraktelsesätt som på rimliga grunder skulle kunna tänkas ha givit samma resultat, till lägre kostnad?

Belysning av småföretagares IT-användning

En parallell belysning av småföretagarnas IT-användning har också ingått i regeringens uppdrag till IT-kommissionen. Denna fråga har i princip inget direkt samband med personaldatorfrågan. Däremot har funnits ett visst samband i produktionen och insamlingen av data.

2.3 Svagheter och risker

Denna undersöknings resultat står i många avseenden på tämligen fast mark. Dels har två omfattande intervjuomgångar genomförts med både företag och individer (sådana som haft personaldator såväl som en kontrollgrupp), dels finns det andra relativt färskta utredningar om personaldatorsatsningen.

Men till skillnad från övriga undersökningar, som mest är deskriptiva, försöker denna undersökning att ställa hypoteser om vad som skulle kunna ha hänt istället. Visserligen har här i de genomförda intervjuerna ställts frågor som ska ge ett underlag för att arbeta med dessa hypoteser. Men det är likväl alltid förknippat med osäkerhet och det finns alltid en svaghet i varje utvärdering som arbetar med hypoteser för att beskriva alternativa förlopp.

Det är dock angeläget att pröva dessa hypoteser. mot bakgrund av att den gjorda förändringen i förmånsbeskattningen syns ha inneburit betydande minskningar i skatteintäkter för samhället.

Riskerna kan vara stora för felaktiga slutsatser vid studier av hypotetiska förlopp. Läsaren av denna utvärdering anmodas därför att ta till sig slutsatser från denna del av rapporten och dess resultat med viss försiktighet.

3 DET SVENSKA IT-SAMHÄLLET

Detta kapitel har som sitt viktigaste syfte att ge perspektiv på personaldatorsatsningen. Framför allt kan det handla om den mottaglighet som kan finnas hos befolkningen för en insats av detta slag. Det kan också ha betydelse för hur man ska betrakta de alternativa förloppen, om inte denna satsning hade gjorts.

1. En hypotes kan i dessa sammanhang vara, att en redan före satsningen accelererande datoranvändning skulle ha inneburit att processen fortsatt även utan denna åtgärd.
2. En annan hypotes kan vara, att utan ett redan utbrett datamedvetande inom stora grupper en sådan satsning ändå inte skulle ha fått större genomslag.

Merparten av underlaget i detta kapitel är hämtat från tre källor, vilka producerat eget material eller sammanställt material från olika håll – Teldok, SCB samt Eurostat¹⁵.

3.1 Sverige som IT-land

I februari 2000 presenterade internationella IT-analysföretaget IDC en rangordning av länder i ett "information society index". Indexet hade konstruerats av 23 variabler och insamlats från 55 länder. Variablerna handlade i olika kategorier om spridning och utnyttjande av telekommunikationer och informationsteknologi.

I mitten av 1999 presenterade amerikanska affärstidningen Forbes en liknande ranking. Bedömningen hade gjorts utifrån tillgång och spridning av persondatorer, telefoner, Internettillgång osv. USA var referenslandet, på en skala åsatt 100 poäng, och man poängsatte de västeuropeiska länderna i förhållande till detta. Sverige rankades som etta i IDC:s ranking och som två i Forbes.

Tabell 3.1a Sverige som IT-land 1 (Källa: IDC)

Rankning 2000	Land	Index 2000	Rankning 1999
1	Sverige	5.06	2
2	USA	5.04	1
3	Finland	4.58	3
4	Norge	4.48	5
5	Danmark	4.34	6
6	Canada	4.32	10
7	Nederländerna	4.23	7
8	Schweiz	4.17	-
9	Australien	4.13	8
10	Japan	4.09	9

¹⁵ TELDOK, "2001 Yearbook"; SCB, "Företagens användning av datorer och Internet 2001" samt Eurostat, "Information Society Statistics 2001"

Tabell 3.1b Sverige som IT-land 2

Rankning 1999	Land	Poäng
1	USA	100
2	Sverige	95
3	Norge	91
4	Danmark	90
5	Finland	87
6	Schweiz	85
7	Nederländerna	78
8	Storbritannien	76
9	Tyskland	68
10	Frankrike	66

Källa: Ny Teknik, Forbes

Sedan 1985 har antalet persondatorer i Sverige vuxit dramatiskt. Efter tillväxt på 40-50 % per år under 1980-talets andra hälft, sjönk ökningstakten i långkonjunkturens spår till 10-20 % under några år. Vid konjunkturens vändning runt 1995 sköt tillväxten åter fart till upp emot 40 %. I samband med införandet av de nya skattereglerna år 1998 nådde man upp till 1980-talets tillväxttal igen, 47 %. Därefter skedde åter en avmattning.

Tabell 3.1c Ackumulerade antalet sålda persondatorer i Sverige 1985 – 2000^{*)}

1986	235 000	+57%
1985	150 000	
1987	335 000	+43
1988	500 000	+49
1989	700 000	+40
1990	900 000	+29
1991	1 100 000	+22
1992	1 200 000	+9
1993	1 300 000	+8
1994	1 600 000	+23
1995	2 200 000	+38
1996	2 600 000	+18
1997	3 100 000	+19
1998	4 600 000	+47
1999	5 700 000	+26
2000p	6 200 000	+9

*) I siffrorna har inte hänsyn tagits till utskrotning

Källa: IDC/IT Research/SCB/ITU/Ny Teknik/Datateknik (ur Teldok)

3.2 De svenska hushållens datoranvändning

Hushållens datoranvändning har också vuxit explosionsartat, men enligt den från TELDOK hämtade informationen inte i samma takt som den totala PC-tillväxten. Detta kan synas märkligt med tanke på just förändringen i förmånsbeskattningen för hushållen.

Kanske är det så, att i det nedanstående diagrammet just persondatorerna bokförts såsom företagsdatorer, eftersom de köpts in och faktiskt ägs av företaget/arbetsgivaren. Om så är

fallet, betyder det alltså att hushållens användning av datorer är avsevärt mycket större än vad tabellen utvisar, kanske med upp emot 1 miljon enheter!

Tabell 3.2a Utvecklingen av hushållens persondatoranvändning 1985 – 2000^{*)}

1985	100 000	
1986	125 000	+25%
1987	175 000	+40
1988	225 000	+30
1989	300 000	+30
1990	350 000	+15
1991	425 000	+20
1992	500 000	+15
1993	650 000	+30
1994	800 000	+25
1995	1 050 000	+30
1996	1 300 000	+25
1997	1 700 000	+30
1998	2 150 000	+25
1999p	2 400 000	+10
2000p	2 600 000	+8

^{*)} Siffrorna är uppskattade fram till 1995
Källa: Teldok/Göran Hedström, Stelacon

Också i ett internationellt perspektiv slår det svenska IT-samhället igenom i hushållens datoranvändning.

Tabell 3.2b Andel av befolkningen >15 år med tillgång till PC och Internet, 1999 (%)

Land	Andel PC	Andel Internet
OECD-genomsnitt	35	13
Sverige	68	55
Nederländerna	65	35
Danmark	65	43
Finland	50	37
Storbritannien	42	22
Tyskland	29	9
Irland	28	12
Frankrike	28	8

Källa: NUTEK/EU

4 SVENSKA SMÅFÖRETAGS DATORANVÄNDNING

I uppdraget till denna utredning ingick också att, så långt möjligt parallellt med den övriga analysen, samla in data om småföretagens datoranvändning. Små företag befinner sig på olika vis i ett gränsland mellan hushållens datoranvändning och de större företagens.

I detta avsnitt har därför samlats data som dels berör de små företagens datorutnyttjande, dels hur de små företagen valt att hantera personaldatorerna.

4.1 Småföretagens användning av datorer och Internet

SCB:s rapport baseras på material insamlat från ett stort antal företag år 2001. Totalt har ca 4 000 företag har intervjuats, i storlekar från 10 anställda och uppåt. Detta betyder att de allra minsta företagens situation inte täcks in. Resultat finns dock för små företag från 10 till 50 anställda och för medelstora företag, normalt klassade i intervallet 50-200 anställda.

Följande resultat framkom.

Tabell 4.1 Andel företag som år 2000 resp 2001 har tillgång till och använder IT

Storlek (anställda)	Andel företag som har (%)					
	Använder datorer		Har Internet		Har webbplats	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
10-19	90	94	82	91	54	64
20-49	98	99	89	96	67	78
50-99	99	100	93	98	71	88
100-199	100	100	97	100	80	86
200-499	100	100	96	99	88	90
500 -	100	100	95	100	87	96

Tabell 4.2 Andel företag som använder Internet för olika ändamål

Storlek (anställda)	Andel företag som använder Internet för (%)					
	Laddar ner program		Finansiella tjänster		Ordermottagning	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
10-19	56	65	44	60	19	19
20-49	76	85	48	58	25	22
50-99	65	77	42	56	28	30
100-199	92	91	32	59	30	35
200-499	83	86	32	39	32	28
500 -	90	86	..	33	36	39

Källa: SCB

När det gäller hinder för användning av IT och Internet redovisar SCB inga storleksdata i tabellform. SCB har undersökt sex olika typer av hinder. Inget hinder framstod som något generellt sett stort problem. Inget av dessa hinder utgjorde ett problem av betydelse för mer än

ca 20 % av företagen. SCB gör inga särskilda kommentarer om speciella problem för små företag.

När det gäller problem med Internet-användningen framkommer några storleksrelaterade skillnader. Det största problemet generellt sett är risken för virus och att hackers får tillgång till konfidentiell företagsinformation. Av de största företagen säger 42 % att detta är ett problem av stor betydelse, medan bara 27 % av de minsta undersökta företagen anser detta. De minsta företagen anser också i något större utsträckning än de största, att kostnaderna för att utveckla och underhålla Internetbaserade system är ett problem av stor betydelse.

4.2 De svenska småföretagen i ett internationellt perspektiv

Eurostat redovisar i sin undersökning ”Information Society Statistics 2001” data för små och medelstora företags tillgång till Internet, förekomsten av hemsidor och e-handel. Siffrorna avser år 2000.

Tabell 4.3 Andel SME-företag med Internet för olika ändamål (%)

Land	Internettillgång	Har webbplats	Använder B2B	Använder B2C
Danmark	84	57	24	29
Tyskland	84	54	28	37
Irland	84	53	26	22
Nederländerna	80	48	23	12
Finland	76	49	20	21
Österrike	75	45	25	27
Belgien	72	34	28	16
Sverige	71	47	23	26
Luxemburg	70	46	29	28
Storbritannien	70	40	36	32
Italien	68	40	20	18
Spanien	67	34	25	18
Frankrike	59	33	31	18
Grekland	44	21	19	16
Portugal	37	14	20	20
EU TOTALT	70	40	27	26
USA	41	30	23	13
Japan	27	18	6	8

Källa: Eurostat

Svenska små och medelstora företag befinner sig enligt denna statistik i europeisk mellan-klass, på eller strax över det europeiska snittet. Värdena motsvarar dock inte de som finns redovisade i SCB:s material ovan. I SCB:s material har ca 90 % tillgång till Internet och 65 % egen hemsida. Eurostats siffror är helt annorlunda med sina 71 % resp. 47 %. Det är svårt att bedöma om Eurostat skulle vara mer tillförlitlig, just när det gäller jämförbarhet mellan länder.

4.3 Småföretagen och personaldatorer

Statistiska Centralbyrån gjorde i maj 2001 en undersökning om företagens IT-användning. Däri tillfrågades företag bl a om de hyrde ut personaldatorer och om hur stor andel av de anställda som hade tillgång till sådan dator. Skillnaden mellan företag av olika storlek är betydande. Det bör också noteras, att denna undersökning inte omfattar företag med färre än tio anställda.

Tabell 4.4 Erbjudanden om personaldatorer, SCB (%)

Företagsstorlek (anställda)	A. Andel företag som erbjudit	B. Andel anställda som antagit	C. Andel av de anställda (AxB)
10 – 19	39	31	12
20 – 49	52	47	24
50 – 99	67	62	42
100 – 199	69	62	43
200 – 499	83	78	65
500 –	91	84	76
TOTALT	49	43	21

Källa: SCB

Från de 500 telefonintervjuer som för denna undersökning gjorts av SIFO, kan hämtas uppgifter om hur arbetsställen i olika storleksklasser hanterat personaldatorer. Dessa data går ner till företag med minst 5 anställda. Intervjuerna gjordes februari 2002. En viktig skillnad mellan SCB: och SIFO:s undersökning är dock, att SCB endast frågade företag medan SIFO gick på arbetsgivare. SIFO-materialet innehåller alltså en betydande del offentlig verksamhet.

I SIFO-materialet är skillnaden mellan arbetsställen av olika storlek inte alls lika stor som i SCB-materialet med sin specifika inriktning på företag. Tyvärr tillåter inte materialets storlek, att man delar upp data på såväl sektor som storlek. Dessa data antyder dock, att personaldatorsystemet omfattat betydligt färre småföretag än små arbetsställen med det offentliga som arbetsgivare.

Tabell 4.5 Erbjudanden av personaldatorer, SIFO (%)

Arbetsställestorlek (anställda)	Andel arbetsställen som erbjudit	Andel arbetsställen där <50% antagit
5 – 19	55	64
20 – 49	81	69
50 – 99	91	77
100 – 499	92	84
500 –	94	65
TOTALT	68	68

5 TIDIGARE GJORDA STUDIER

5.1 Analyser av LO-datorns användning 1998 och 1999

”LO-datorn”

I september 1997 gick LO ut med ett erbjudande till samtliga medlemmar att hyra ett komplett datorpaket, med Internetuppkoppling. Erbjudandet var ekonomiskt förmånligt genom att LO gjort en ramöverenskommelse med en större leverantör, så att priset kunna reduceras med 2 000 – 3 000 kr.

Undersökningar sommaren 1998 och hösten 1999 ¹⁶

Sommaren 1998 gjordes en undersökning bland de 45 000 medlemmar som vid den tidpunkten hade antagit erbjudandet om att hyra en dator. Totalt intervjuades 460 personer. En uppföljning gjordes också hösten 1999, då totalt 55 000 medlemmar tecknat kontrakt om hyra av LO-dator. Merparten av nedanstående data hänför sig till den första studien.

Allmänndata av intresse

LO-datorn hade i stor utsträckning nått nya grupper av datoranvändare. 2/3 av de tillfrågade angav att de inte tidigare haft tillgång till dator för privat bruk. Det visade sig också, att sommaren 1998 var det i snitt 3,1 användare per dator (2,8 i den andra undersökningen).

LO-datorn användes i genomsnitt 15-16 timmar i veckan. 20-30 åringar använde vanligen datorn mer än andra åldersgrupper, män något mer än kvinnor.

Internet och spel var det vanligast användningsområdet (båda ca 90 %). Därefter kom användningen av e-post, brevskrivning och användning för arbete och skola (alla ca 75%).

Kompetensutveckling

Av de tillfrågade huvudanvändarna ansåg 90 % att de förbättrat sin datorkompetens. Hälften av dessa menade att datorkompetens var viktigt för dem i deras arbete. 20 % trodde att de på sikt kunde få förändrade arbetsuppgifter på grund av sina datorkunskaper. 4 % svarade sommaren 1998 att de fått ändrade arbetsuppgifter till följd av sin ökade kompetens. Hösten 1999 sade sig 11% fått nya arbetsuppgifter av den ökade datorkompetensen.

Alternativa förlopp

Endast 10% av köparna hade inte alls haft några planer på att skaffa dator. 56 % menade att de funderat på att skaffa, men kanske senare. 32 % hade planer på att skaffa dator.

¹⁶ ”Hur används en LO-dator”, LO jan 1999 resp. ”Hur används LO-datorn”, LO nov 1999

5.2 SCB/LO:s undersökning av IT-samhället 2001

Undersökningens omfattning

I september 2000 genomförde Statistiska Centralbyrån en stor individundersökning om datoranvändning (6 600 intervjuer), i vilken bl a frågades också om personaldatorer. Ur detta material sammanställde LO sommaren 2001 en rapport¹⁷.

I undersökningen frågades om den svarande i hemmet hade en dator som hyrts av den svarande eller någon annan i familjen, av eller genom arbetsgivaren. Det kan alltså ha handlat om antingen en personaldator som den svarande själv hyrt eller en personaldator hyrd av någon annan i hushållet.

Det fanns också en fråga huruvida den svarande skulle ha köpt en dator själv om man inte haft möjlighet att disponera en personaldator.

Att nå rätt målgrupper - Vilka hyr personaldator?

Undersökningen visade att 31 % av de tillfrågade hade personaldator i hemmet. Det var en mindre andel av LO-medlemmarna (28 %) än av medlemmar i andra fackliga grupper (39 %) som hade personaldator hemma. Samtidigt kunde noteras, att LO-medlemmarnas tillgång till dator i hemmet var mycket lägre än för andra grupper (LO 32 % utan dator, motsvarande siffror för TCO och SACO var 15 % resp 10 %).

När det gäller könsförhållanden så visade SCB/LO:s undersökning, att det är något större andel bland männen än bland kvinnorna som har personaldator, ca 30 % resp. 40 % (oavsett facklig tillhörighet). Här är det inte osannolikt att marginalskatteeffekter lett till beslutet att familjen hyr personaldator via den (oftast) högre avlönade mannen i hushållet.

Alternativa förlopp - Skulle man skaffat dator ändå?

70% av de tillfrågade anger att de skulle ha köpt en dator ändå.

Det finns vissa skillnader när det gäller kön, ålder och facklig tillhörighet. Något mindre andel av de LO-anslutna (62%), av kvinnor (inom LO och TCO) och av äldre (LO) skulle ha skaffat dator om inte personaldatormöjligheten funnits.

5.3 Avhandlingen ”Datorer åt många” 2001

En undersökning av datoranvändningen hos hushållen har i december 2001 publicerats i form av en avhandling vid Linköpings Universitet¹⁸.

Avhandlingens syfte var att beskriva spridningen av personaldatorn till de svenska hushållen och att utröna om detta lett till de effekter som var målet för statens handlande. I arbetet har

¹⁷ ”Om klyftor i informationssamhället”, LO juni 2001

¹⁸ ”Datorer åt många”, Carina Pettersson, Tema T Rapport 28, 2002

underlaget för beslutet om skattesubventionering studerats liksom de andra material som varit tillgängliga från bl a de fackliga organisationerna, SCB och IT-kommissionen. På de här punkterna baseras avhandlingen på samma material som är en del i underlaget för denna rapport.

En enkät genomfördes också vintern 2000/2001 till 1 500 individer. Enkätundersökningen riktade emellertid in sig på hushållens datoranvändning över huvud taget, inte speciellt på de hushåll som har personaldator. Personaldatoranvändarna ingår till 36 %¹⁹ i den samlade population för vilken data redovisas. Det finns därför inga möjligheter att av den studien dra några slutsatser om personaldatorsatsningens effekter.

¹⁹ Vilket avser hushåll med tillgång till personaldator, inte individer som antagit ett personaldatorerbjudande

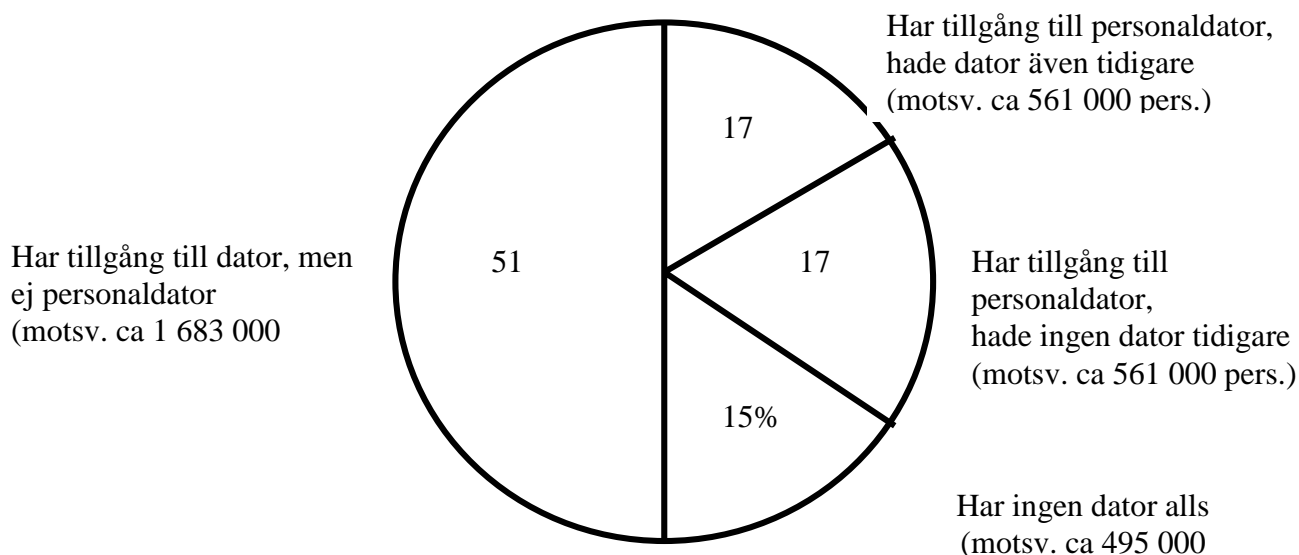
6 DE NYA INTERVJUUNDERSÖKNINGARNA

6.1 En samlad bild

I detta kapitel kommer att redovisas en mängd data när det gäller de förvärvsarbetandes tillgång till och användning av datorer. För att i någon mån underlätta överblicken har i det här inledande avsnittet samlats information som ger en viktig helhetbild – innan man lätt går vilse i de större datamängderna.

De förvärvsarbetandes tillgång till dator i hemmet

Ca 3,3 milj svenskar är idag förvärvsarbetande med fast anställning. Det är de personer som varit målgruppen för den här studien, eftersom personaldatorsystemet riktat sig just till dessa. De allra flesta individer i denna grupp (85%) har idag tillgång till dator i hemmet.

En för IT-spridningen i det svenska samhället angelägen fråga, som vi ska återkomma till, handlar om den del av den svenska befolkningen som inte är just förvärvsarbetande med fast anställning. Enligt andra studier genomförda på uppdrag av IT-kommissionen²⁰, återfinns de stora luckorna i datortillgången främst utanför den målgrupp som personaldatorsatsningen riktat sig mot, bland äldre människor. I denna grupp har endast 20% tillgång till dator i hemmet.

Om de som inte alls har dator

Det finns alltså en grupp på 15% av de förvärvsarbetande med fast anställning som början år 2002 inte alls hade tillgång till dator i hemmet.

²⁰ "Vem använder Internet och till vad?", IT-kommissionens rapport 1/2002

Det har inte varit denna undersöknings syfte att studera den gruppen närmare. Det har ändå sitt intresse att notera eventuella avvikelser i profilen på denna grupp och andra grupper. För de flesta variabler vi här har undersökt är emellertid skillnaderna små. Vi kan med den reservationen dock redovisa följande:

- *Det är vanligare att arbetare saknar dator (20 %), än att tjänstemän gör det (10 %)*
- *Det är vanligare att äldre förvärvsarbetande saknar dator (23 %), än att yngre gör det (13 %)*
- *Det är vanligare att förvärvsarbetande i södra Sverige saknar dator (18 %), än att övriga Sverige gör det (12 %)*
- *Det är vanligare att kvinnor (17 %) saknar dator, än att män gör det (13 %)*

Grundläggande skillnader mellan intressanta segment av datoranvändare

För denna undersökning finns det tre speciellt intressanta målgrupper att särskilja. Dels har vi den grupp som antagit erbjudanden om personaldatorer. De delar i sin tur upp sig i dem som haft resp inte haft dator tidigare. Dels har vi de datoranvändare som inte skaffat personaldator, utan löst datorbehovet på egen hand.

Som helhet är skillnaderna små mellan de personaldatoranvändare för vilka detta är deras första dator och de som tidigare haft en dator. För de flesta variabler noteras inga eller små skillnader. Detta gäller t ex för vilka ändamål datorn används (redovisas ej särskilt här). Det som kan noteras är, att sökning av information på Internet sker i något mindre omfattning hos gruppen som förut inte haft någon dator (>1 gång/vecka hos 12% mot 24 % för övriga). De använder också datorn betydligt mer sällan för sitt arbete (16% mot 32%).

Däremot finns det skillnader när det gäller omfattningen på datoranvändningen. Det framgår av tabellen nedan. Där kan också noteras att, som väntat, kunskapsläget var sämre och förbättringen större hos förstagångsanvändarna än hos dem som redan tidigare haft dator.

Tabell 6.1 Profiler för olika segment av datoranvändare (%)

Användargrupp	Andel av förv. arb	Fler anv i hushållet	Användning varje vecka	Kunskaper före / efter		Bytt jobb av detta	Hade tänkt köpa ändå
				Ganska bra	Bättre		
Har personaldator							
- ej tidigare	17	83	92	47	77	3	69 (50%)*
- haft tidigare	17	93	76	65	65	3	-
Har ej personaldator							
- men annan dator	51	95	94	32	81	5	-
- ingen dator	15	-	-	-	-	-	-
Totalt / snitt	100%	90	87	50	73	4	-

*) Bedömning av vad man tänkte då resp vad man idag tror att man skulle gjort

6.2 Undersökningarnas uppläggning

För att så långt möjligt säkerställa ett korrekt dataunderlag så har inför denna utvärdering genomförts särskilda intervju- och enkätundersökningar. Dessa har på IT-kommissionens uppdrag gjorts av SIFO under januari och februari år 2002.

Två undersökningar har genomförts.

Individundersökningen

I veckovis, löpande genomförda sk *telefonbussar* genomför SIFO telefonintervjuer av stora mängder enskilda personer, slumpvis utvalda för att vara representativa urval av den svenska befolkningen. Under en period av dessa intervjuer har - till förvärvsarbetande personer - ställts frågor för att urskilja individer som har eller har haft tillgång till sk personaldator, hyrd via arbetsgivaren. Sammantaget har 2 600 sådana intervjuer gjorts, vilka givit ett underlag när det gäller penetrationen av personaldator i hushållen.

På detta sätt har samlats in en *målgrupp*, till vilken det i ett andra steg gått ut en enkät med frågor rörande personaldatoranvändningen. Denna målgrupp har omfattat 800 individer.

I arbetet har också tagits fram en *kontrollgrupp*, bestående av individer som uppgivit att de i hushållet inte har tillgång till en genom arbetsgivaren hyrd sk personaldator. Denna kontrollgrupp har uppgått till 370 personer. Dessa personer har telefonintervjuats i samband med att de svarat på telefonbussens uppringning. Frågorna har gällt både datoranvändningen i allmänhet och personernas ställningstaganden till eventuella erbjudanden om personaldator i synnerhet.

En specialkörning har också gjorts på gruppen personer som har personaldator, men inte har någon annan dator.

Arbetsgivareundersökningar

Undersökningen har genomförts som telefonintervjuer av 500 arbetsgivare, såväl företag som offentlig förvaltning. Utgångspunkten har varit arbetsställen, men intervjuaren har ibland fått gå vidare till en koncerngemensam hantering för att få svar på de aktuella frågorna.

Urvalet av arbetsställen (ca 1 000) har hämtats från SCB:s register. Sammantaget 500 intervjuer har genomförts, med följande fördelning:

5 – 19 anställda	189
20 – 49 anställda	102
50 – 99 anställda	74
100 – 499 anställda	58
500 – anställda	77

I en särskild telefonenkät har också ett indikativt underlag inhämtats från 67 arbetsgivare om hur bruttolöneavdraget fastställts och hur man förfarit med den minskade kostnaden för arbetsgivareavgifter. (förklaras närmare i 6.5.7)

6.3 Informationens kvalitet och tolkningarnas säkerhet

Det finns många mellanliggande variabler i en utvärdering där även alternativa förlopp har en viktig roll. I de kommande analyserna kommer också data från andra, tidigare undersökningar, att ställas emot och att vävas in i den information som intervjuerna givit. Därför finns det skäl att redan här något kommentera kvaliteten i det insamlade materialet och möjligheterna att dra slutsatser ur det.

Dataunderlaget

Informationens kvalitet bör i denna undersökning kunna anses vara god. För urvalet av respondenter har undersökningen tillämpat vedertagna statistiska principer och sträckt sig så långt det varit praktiskt och ekonomiskt möjligt för att säkra tillförlitliga data. Det är inte sannolikt att en upprepad eller större undersökning skulle komma till andra data. På vissa enskilda punkter där jämförelser har kunnat göras med t ex SCB:s tidigare och större undersökning, har också data visat ungefär samma värden.

På vissa punkter skiljer sig dock informationen i denna undersökning remarkabelt från data ur andra källor. Det gäller framför allt källor där urvalen varit mindre och datas ursprung inte helt klara. Detta betyder inte att den typen av data á priori ska anses felaktiga. Men det ger skäl för särskild observans och diskussion i de fallen. T ex gäller det så grundläggande data som hur omfattande faktiskt systemet med personaldatorer har varit, hur många datorpaket som faktiskt har utlevererats.

Tolkningen

Tolkningen av det insamlade datamaterialet är mer problematisk och kan bli förmål för större fel. Dessa tolkningsproblem kommer att behandlas i anslutning till analyserna i de kommande avsnitten. Med det finns också skäl att ge en mer samlad kommentar.

1. Frågor har ställts där vi bett individer ”spekulera” i *andra förlopp*. Exempel på detta är att nu, några år i efterhand, försöka att påminna sig vilka ställningstaganden till datoranskaffning man gjorde innan man fick dator. Detta är en metod som alltid är behäftad med svårigheter och risker. Den kontrollmöjlighet man skulle kunna ha, är möjligheten att det vid den tidpunkten fanns andra undersökningar gjorda om individers datoranskaffningsplaner. Det är inte osannolikt att sådana studier finns gjorda, men detta har inte följt upp i den här utredningen.

2. Materialet har i dataredovisningen strukturerats med avseende på en rad variabler av särskilt intresse. Det har handlat om kön, yrkeskategori, ålder, hemort mm. Här finns ibland en risk att vi kommer ner i så små datamängder att resultat kan förvridas. Det finns därför en ambition att i den följande dataredovisningen klargöra underlagets storlek.

3. För tolkningen av data räcker det inte alltid med studerade data i sig. En korrekt tolkning förutsätter ibland också information och kunskap från andra håll. Ett tydligt exempel härpå är noteringen, att drygt 30 % av hushållen har tillgång till persondator i hemmet. Detta blandas ofta samman med hur många personaldatorpaket som faktiskt utlevererats. Man måste för rätt tolkning här också ha med sig erfarenheten från andra undersökningar, att det går normalt 2½ - 3 användare per dator.

6.4 Individundersökningen (förvärvsarbetande/fast anställda)

I detta avsnitt redovisas tabelldata samt en sammanfattning av de viktigaste iakttagelserna under varje rubrik. Kommentarer och analys görs i samlad form i kommande kapitel 6 - 8. Vissa data redovisas bara i texten när det är fråga om enskilda kompletteringar till en tabell. Särskilda noter görs om intervjuunderlaget är under 100 personer.

6.4.1 Totala personaldatoranvändningen

En tredjedel av de svenska hushåll där någon förvärvsarbetare har tillgång till en personaldator. Det betyder att ca 1 000 000 förvärvsarbetande svenskar har en sådan i hemmet, hyrd själva eller av någon annan i hushållet.

Spridningen är större bland männen än kvinnorna. Den är också större i de högre åldersgrupperna än i de lägsta. Det förekommer i större utsträckning att tjänstemän har tillgång till personaldator än vad arbetare har.

Däremot noteras inga skillnader alls vad gäller anställda i privat eller offentlig tjänst. Regionala skillnader och skillnader mellan stad och landsbygd är försumbara.

Tabell 6.4.1 Personaldatorspridningen bland förvärvsarbetande (%)

Alla	Man	Kvinn a	Man - ålder			Kvinna - ålder			Arb	Tjm
			17-29	30-49	50 -	17-29	30-49	50 -		
34	39	28	27	42	43	13	32	29	27	40

Not om antal intervjuade: 2 600

6.4.2 Hushållens profil och datortillgång

De som inte har personaldator - överblick

Var sjätte förvärvsarbetande svensk har fortfarande ingen dator i hemmet. Det gäller i högre grad kvinnor än män och det gäller äldre förvärvsarbetande i högre grad än yngre. Det är också vanligare att arbetare är utan dator. I Norra Sverige är datoranvändningen mer utbredd än på andra håll i landet. Däremot är skillnaderna mellan stad och landsbygd liten, liksom mellan privat- och offentliganställda.

De som har personaldator - överblick

Hälften av alla hushåll med personaldator har också en annan dator i hemmet. Det gäller äldre förvärvsarbetande mer än yngre. Det gäller tjänstemän mer än arbetare och storstad mer än glesbygd. Offentliganställda har oftare fler datorer än privatanställda.

Tabell 6.4.2a Datoranvändningens omfattning i hemmen (%), ålder och kön

Tillgång t personal- dator	Ingen dator i hemmet					1 dator i hemmet					Flera datorer i hemmet				
	Mä n	Kv	17 - 29	30 - 49	50 -	Mä n	Kv	17 - 29	30 - 49	50 -	Mä n	Kv	17 - 29	30 - 49	50 -
Ja, har	-	-	-	-	-	55	45	57	48	49	45	55	43	52	51
Nej, har inte	19	26	22	17	35	50	48	56	50	42	31	25	20	34	23

Not om antal intervjuade: I yngsta åldersgrupp, målgrupp och kontrollgrupp < 100 intervjuade

Fler kvinnor än män saknar dator i hemmet. Ungefär lika många män som kvinnor har en dator som inte är en personaldator i hemmet. I det hem där den inte fanns en personaldator har männen i större utsträckning än kvinnorna skaffat personaldator (55 % i förhållande till 45 %). I de hem där det redan fanns en dator har fler kvinnor än män skaffat personaldator (55 % i förhållande till 45%)

Tabell 6.4.2b Datoranvändningens omfattning i hemmen (%), yrke och bostadsort

Tillgång till personaldator	Ingen dator i hemmet					1 dator i hemmet					Flera datorer i hemmet				
	Arb	Tj m	Sto rsta d	Sm åsta d	Gle sbyg g	Arb	Tj m	Sto rsta d	Sm åsta d	Gle sbyg g	Arb	Tj m	Sto rsta d	Sm åsta d	Gle sbyg g
Ja, har	-	-	-	-	-	57	47	32	58	47	42	53	68	42	53
Nej, har inte	30	15	22	24	19	52	46	46	49	57	18	39	32	27	23

Not om antal intervjuade: I Storstad/landsbygd, kontrollgrupp <100 intervjuade

I hushåll med bara en dator är andelen arbetare som skaffat personaldator större (57 %) än andelen tjänstemän (47 %) medan det är tvärt om i hushåll med flera datorer (42 % resp. 53 %). Arbetarna är ungefär hälften av de förvärvsarbetande. Det innebär att personaldatorn blev förstadator för fler arbetare än tjänstemän men ”andradator” för fler tjänstemän än arbetare.

Tabell 6.4.2c Datoranvändningens omfattning i hemmen (%), näringsgren och region

Tillgång till personaldator	Ingen dator i hemmet					1 dator i hemmet					Flera datorer i hemmet				
	Pri v	Off	Nor r	Mel l	Söd	Pri v	Off	Nor r	Mel l	Söd	Pri v	Off	Nor r	Mel l	Söd
Ja, har	-	-	-	-	-	57	41	41	59	43	43	59	59	41	57
Nej, har inte	21	24	15	19	28	50	49	61	54	42	28	27	24	27	29

Not om antal intervjuade: I Norra Sverige, målgrupp och kontrollgrupp <100 intervjuade

I hushåll som tidigare inte haft dator är andelen som skaffar personaldator större i privat sektor än i offentlig sektor med det motsatta gäller för hushåll där man redan hade en dator tidigare.

Tabell 6.4.2d Antal användare av personaldatorn / datorn (%)

Tillgång till personaldator	En person	Två personer	Tre personer	Fyra personer	Fem -
Ja, har personaldator	12	40	20	20	5
Nej, har inte personaldator	3	43	18	23	11

Slutsatsen av denna tabell är att det är ca 2,6 användare av varje dator.

6.4.3 Om dator- / personaldatoranskaffningen

Tidpunkt för anskaffningen

Det är i de flesta avseenden små skillnader mellan vilka hushåll som skaffat dator tidigt och sent. Det är t ex ingen större skillnad mellan kön eller åldrar, mellan offentlig eller privat anställning hos den som svarat på enkäten. Däremot är det i avsevärt större omfattning tjänstemännen som skaffat datorn före t ex 1995 (57 %), än arbetare (35 %). Och den första datorn anskaffades tidigare i storstäderna (60 %) än på andra håll i landet (41 %).

Tabell 6.4.3a Tidpunkt när den första datorn / personaldatorn anskaffades

Anskaffningstidpunkt		Har dator, men ej personaldator	Har personaldator
- 1990		17%	
1991 – 1995		29%	
1996 – 2000		47%	
	1998		42%
	1999		27%
	2000		18%
2001		5%	11%

Personaldatorn anskaffades snabbast utanför storstäderna (47 % under första året, mot 28 % inne i storstäderna). Män var något tidigare än kvinnor och norrlänningar tidigare än andra, men skillnaderna är inte stora.

Personaldatoranvändarna

I mycket få fall har personaldatorn lämnats tillbaka (8 %). Det har i första hand handlat om yngre människor. De flesta av dessa har därefter skaffat en annan dator.

På förfrågan om vad som medföljde datorn vid leverans har i växlande omfattning 80-90 % av de tillfrågade svarat att det medföljt operativsystem, programvara, användarstöd och tillbehör. Det är svårt att urskilja några mönster i detta. Det är också svårt att tolka innebörden i dessa svar, såsom att t ex kvinnor för alla dessa medföljande komponenter genomgående angivit lägre värden. Kan det bero på otillräckliga kunskaper för att svara på frågan eller på att man faktiskt fått färre program, tillbehör etc? Eller att man köpt billigare datorpaket?

Användarstöd har i de flesta fall kommit från leverantören (78 %). Arbetsgivaren har ibland själv svarat för detta (17 %). Det är sällsynt att användarstöd inte alls funnits.

Däremot är det många som inte fått någon speciell utbildning i anslutning till personaldatoranskaffningen. Hela 68 % av de tillfrågade uppger att de inte fått någon sådan. Det kan observeras skillnader mellan åldrar och storstad/landsbygd. Som framgår av tabellen nedan är det

emellertid många "Ej svar" som försvårar tolkningen. Totalt sett är det i alla fall bara ca 1/3 av dem som skaffat personaldator som också fått utbildning i samband med detta.

Tabell 6.4.3b Tillgång till utbildning vid anskaffningen (%)

	17-29 år	30-49 år	50 - år	Storstad	Småstad	Landsbyg
Ja, arbetet	6	13	14	10	12	18
Ja, utanför	7	9	10	5	11	10
Läst själv	6	8	9	7	8	9
Nej	83	74	56	52	74	68
Ej svar	-	-	18	29	-	-

Syftet med datoranskaffningen

Det vanligaste skälet till att man antagit ett erbjudande om personaldator har varit att få en dator för hemmabruk (74 %) och att familjen skulle få tillgång till en dator (43 %). Det är här en avsevärd skillnad gentemot andra datoranvändare (43% för hemmabruk resp 24 % för familjens användning).

Hos personaldatorbrukare kan man framför allt notera att det är yngre män som vill ha datorn för hemmabruk. Syftet att öka sin kompetens återfinns främst hos arbetare som har tillgång till personaldator.

Tabell 6.4.3c Syftet med personaldatoranskaffningen (fler svarsalternativ, så procenttal kan addera till mer än 100%)

	Totalt	Män	Kv	17-29 år	30-49 år	50 år -	Arb	Tjm	Priv	Off
Öka datorkompetensen	41	48	34	28	44	44	50	37	44	39
Få en dator för hemmabruk	74	80	67	88	76	65	78	71	81	64
Familjen får tillgång	43	47	39	22	57	38	50	40	46	42
Kunna arbeta hemma	22	22	22	13	27	20	13	26	20	24

Tabell 6.4.3d Syftet med datoranskaffningen (fler svarsalternativ, så procenttal kan addera till mer än 100%)

	Totalt	Män	Kv	17-29 år	30-49 år	50 år -	Arb	Tjm	Priv	Off
Öka datorkompetensen	24	26	22	23	24	23	24	23	26	21
Få en dator för hemmabruk	43	42	43	61	40	31	51	35	40	46
Familjen får tillgång	24	47	41	31	46	52	49	39	41	47
Kunna arbeta hemma	26	21	31	26	25	29	19	33	23	27

Orsaker att man inte skaffat personaldator

Av de fast anställda som inte har tillgång till personaldator har 58% tackat nej till ett erbjudande.

Skillnaderna mellan olika variabler är här små. Medelålders och äldre, förvärvsarbetande kvinnor har dock i påtagligt högre utsträckning än andra tackat nej (73 %).

Orsaken till att man tackat nej till erbjudandet handlade främst om att man redan hade en dator (66 %). En mindre grupp ansåg kostnaden för hög (22 %). Det är också här små skillnader för de flesta variabler. Bland dem som tackat nej p gr av att man redan hade dator finns dock i första hand offentliganställda (76 %) och hushåll i Norra Sverige (82 %). Bland dem som tackat nej av kostnadsskäl utmärks något yngre personer (31 %) i storstäder (30 %).

Av dem som inte har tillgång till personaldator har 41% aldrig fått något erbjudande

Inom denna grupp säger 32 % att de skulle ha nappat på ett erbjudande om de fått ett sådant. Det gäller framför allt yngre kvinnor och medelålders, förvärvsarbetande kvinnor (54 % resp. 47 %).

Den grupp som ändå skulle ha tackat nej till personaldator om de fått ett erbjudande, har också tillfrågats om skälet till detta ställningstagande. Merparten av dessa (70 %) anger att de redan hade en dator och att detta alltså var tillräckligt. Något överrepresenterade i denna grupp var ”yngre, offentliganställda tjänstemän i storstäderna” (drygt 80 %), för att samla de mest framträdande variablerna i en konstruerad benämning. Bara ett fåtal personer svarade att de inte skulle haft råd (5 %).

6.4.4 Datorns användning

Totalt

I såväl hushållen med personaldator som andra hushåll används datorn i stort sett vid något tillfälle varje dag. Det är antingen den tillfrågade eller någon annan i hushållet (vanligare hos dem som inte har personaldator). Studerar man materialet närmare kan man speciellt notera, att yngre män använder den oftare (69 % mot totalen 49 %). Man kan också se en viss övervikt för arbetare, privatanställda och hushåll i Norra Sverige. Det bör dock understrykas att skillnaderna här inte är stora (pendlar mellan 42 % och 54 %).

Bland dem som inte har personaldator är bilden snarlik, med ett undantag. Det är här en viss övervikt för tjänstemän att använda datorn oftare. Avvikelsen från snittet/totalsiffran är dock inte stor.

Tabell 6.4.4a Datorns användningar (%)

	Har personaldator		Har <u>inte</u> personaldator	
	Nästan varje dag / själv	Nästan varje dag / annan	Nästan varje dag / själv	Nästan varje dag / annan
Totalt	49	52	39	62
E-post	59	53	59	58
Internet	56	55	68	68
Spel och lek	33	57	27	58
Arbete	24	13	34	29
Skriva brev	16	13	19	24
Skola	13	25	14	38
Chatta	9	20	7	25

Olika användningsområden

Intervjuresultatet innehåller få överraskningar. Materialet återspeglar att vissa användningar trängt igenom på bredare front än andra, att vuxna har andra användningar än barn. Notabelt är möjligen att det inte finns någon skillnad mellan de två grupperna har/har inte personaldator när det gäller användningen av e-post. Likaså att Internet används mer av dem som inte har personaldator. Att icke-personaldatorn används mer i arbetet, hänger naturligen samman med att dessa datorer i högre grad anskaffats just för arbetet.

Materialet kan brytas ned på olika variabler. Det skulle föra för långt att redovisa denna stora datamängd här. Därför lyfts enbart fram de delar av populationen (de svarande, förvärvsarbetande) som på mer märkbart sätt överrepresenteras i data. Dessa enskilda data har färre än 100 svarande när det rör sig om korstabulering av två variabler (ex unga och kvinnor) samt för variablerna Norra Sverige och Storstäder.

1. E-post

Har personaldator (snitt 59%): Män 65%, Unga kvinnor 76%

Har ej personaldator (snitt 59%): Unga män 69%

2. Internet

Har personaldator (snitt 56%): Män 66%, Under 50 år 64%, norra Sverige 65%

Har ej personaldator (snitt 68%): Män 78%, Storstadshushåll 76%

3. Spel och lek

Har personaldator (snitt 33%): Unga o medelålders män 49%, Arbetare 55%

Har ej personaldator (snitt 27%): Unga män 53%

4. Arbete

Har personaldator (snitt 24%): Norra Sverige 40%

Har ej personaldator (snitt 34%): Tjänstemän 47%, Storstäder 42%

5. Skriva brev

Har personaldator (snitt 16%): Landsbygd 21%, Norra Sverige 27%

Har ej personaldator (snitt 19%): Privatanställda 26%

6. Skola

Har personaldator (snitt 13%): Landsbygd 17%

- Har ej personaldator (snitt 14%): Småstäder 19%, Off anställda 17%
7. Chatta
- Har personaldator (snitt 9%): Unga 24%
- Har ej personaldator (snitt 7%): Unga 10%, Kvinnor 11%

Användningen av Internet

Mellan grupperna användare/icke användare av personaldatorer ser vi två framträdande skillnader. För både yrke och fritid använder personaldatorinnehavarna sin dator mindre till Internetaktiviteter än andra. Vi kan också se att bland personaldatorinnehavarna är Internetanvändningen betydligt större i Norra Sverige än på andra håll i landet.

Tabell 6.4.4b Användning av Internet minst 1 gång/vecka (%)

	Män	Kv	Arb	Tjm	Privat	Offentligt	Norra S	Mellan S	Södra S
Har personaldator									
För yrkesområdet	21	16	12	21	18	19	28	18	17
För fritidsområdet	54	27	47	37	47	34	53	39	39
För vardagslivet	46	38	44	42	45	38	49	45	38
Har ej personaldator									
För yrkesområdet	32	30	25	38	32	32	11	39	27
För fritidsområdet	65	46	60	52	64	44	56	56	54
För vardagslivet	46	45	44	47	46	43	38	53	39

Not om antal intervjuade: Norra Sverige <100 intervjuade

6.4.5 Utveckling av kunskap och kompetens

Läget före och efter datoranskaffningen

Personaldatoranvändarna anser sig av naturliga skäl ha varit mer datorkunniga innan de fick tillgång till personaldatorn än vad andra datoranvändare varit när de fick sin dator. Personaldatoranvändarna hade ju i många fall redan tillgång till en annan dator i hemmet. Förbättringen av datorkunskapen var (därför) också betydligt mindre än för andra datoranvändare när dessa fick sin (första) dator.

Tabell 6.4.5a Datorkunskap före och efter (%)

	Har bara personaldator	Har inte personaldator
Datorkunskap före		
Mycket kunnig	10	8
Ganska kunnig	46	24
Något kunnig	34	35
Okunnig	9	33
Förbättring av datorkunskap		
Stor förbättring	26	45
Liten förbättring	45	36
Ingen förbättring	28	18

Vid närmare studium av olika variabler finner man för personaldatoranvändarna att kunskapsläget före personaldatorn varierade något, men ofta inte stort. Om man utgår från snittet för mycket/ganska kunnig (56 %), kan noteras att för de yngsta förvärvsarbetande låg värdet på 68%, för tjänstemän på 67 %, för storstadshushåll på 76 %.

Förbättringarna av datorkompetensen blev mest påtagliga hos arbetare där 41 % anger stor förbättring (mot snittets 26 %). Något överrepresenterade är också landsbygdshushåll 34 % och yngre män 36 %²¹.

Hos icke-personaldatoranvändarna var variationen i kunskapsläget av precis samma typ som hos personaldatoranvändarna. När det gäller förändringen i kunskapsläget går det inte att urskilja några rimligt säkra skillnader mellan kön, ålder, yrkeskategori etc.

Den ökade kunskapens betydelse för arbetet

De personer som uppskattat förbättringen i sina datorkunskaper till stor eller liten, tillfrågades också om vilken betydelse kompetensökningen haft för arbetet. Betydelsen för arbetet bedömdes då vara större hos dem som inte hade personaldator. I högsta grad är detta korrelerat med andra svar, såsom att icke-personaldatoranvändarna använder sina datorer mer i arbetet och att de skaffat sin dator tidigare än personaldatorinnehavarna.

Totalt sett har 54 % av personaldatoranvändarna och 68 % av andra datoranvändare ansett att den ökade datorkompetensen haft betydelse för arbetet.

Tabell 6.4.5b Den ökade datorkunskapens betydelse för arbetet (%)

	Har bara personaldator	Har inte personaldator
Mycket viktig	15	28
Ganska viktig	39	40
Inte så viktig	31	18
Inte alls viktig	9	14

²¹ För yngre män är antalet intervjuade <100

Intresset för att lära

Totalt sett anser varannan personaldatoranvändare att deras intresse att lära mer om datorer och om yrkesområdet påverkats. Förhållandena är ungefär desamma för dem som inte har tillgång till personaldator, dock att påverkan på intresset att lära mer om yrkesområdet förefaller lägre. Det senare kan framstå som oväntat, eftersom just icke-personaldatoranvändarna använder datorn mer för arbetet.

Tabell 6.4.5c Påverkan på intresset att lära mer (%) (PD = personaldator)

	Totalt		Har personaldator						
			Kön		Sysselsättning		Bostadsort		
	Har PD	Har ej	Män	Kvinn	Arbetare	Tj-män	Storstad	Småstad	Landsbygd
Om datorer									
Stor	20	23	23	18	29	16	15	20	31
Någon	51	51	58	45	55	50	36	58	45
Ingen	28	25	18	38	16	33	49	21	24
Om yrket									
Stor	13	10	15	12	14	13	12	12	21
Någon	40	26	43	37	42	39	28	45	38
Ingen	45	62	40	49	40	47	59	41	38

Bland personaldatorhushållen är det vissa grupper som mer uttalat anser att deras intresse att lära sig mer har påverkats positivt – män, arbetare, landsbygd.

Bland icke-personaldatoranvändarna finns inga påtagliga skillnader mellan olika grupper.

Påverkan på självförtroendet

Samtliga som fått enkäten och som intervjuats har även tillfrågats om de genom datorn fått ökat självförtroende när det gäller användningen av datorer eller att ta del i datorutvecklingen på jobbet.

Totalt anser mer än hälften av personaldatoranvändarna att deras självförtroende påverkats positivt. Det finns ingen påtaglig skillnad gentemot dem som inte har personaldator.

Bland personaldatoranvändarna finns ingen noterbar skillnad mellan könen (eller åldersgrupper). Däremot har arbetare uppgivit en större tillväxt i självförtroendet än tjänstemän. Likaledes har landsbygdsanvändare uppgivit ett högre värde än storstadsanvändare.

Tabell 6.4.5d Påverkan på självförtroendet inom datorområdet (%)

	Totalt		Har personaldator						
			Kön		Sysselsättning		Bostadsort		
	Har PD	Har ej	Män	Kvinn	Arbetare	Tj-män	Storstad	Småstad	Landsb
Att använda datorer									
Mycket större	19	21	18	20	30	14	14	20	25
Ngt större	44	40	47	41	47	42	35	47	46
Ingen	36	39	33	39	21	43	51	32	29
Att ta del i datautvecklingen									
Mycket större	13	16	12	15	18	11	12	13	17
Något större	41	36	45	37	42	41	31	44	43
Ingen	44	47	41	46	37	47	55	40	48

6.4.6 Förändringar av situationen på arbetsmarknaden

En annan av huvudfrågorna för denna undersökning är hur förhållandena på arbetsmarknaden förändrats av personaldatortillgången. Fyra frågor ställdes rörande detta, till de personer som svarat att de i någon omfattning ansett sig ha ökat sin datorkompetens (se tabell 6.4.5a).

Totalt

Sammantaget har bara en bråkdel av personaldatoranvändarna ansett sig fått nya jobb till följd av den ökade datorkompetensen. Något fler i kontrollgruppen anser sig ha fått nya jobb på dessa grunder. Även för andra variabler är värdena högre hos kontrollgruppen. Möjligen sammanhänger detta med en mellanliggande variabel som handlar om graden av aktivitet på arbetsmarknaden och som individ. Möjligen kan redan det faktum att man varit tidigare ute och skaffat en egen dator sammanhänga med att man som person är mer aktiv och t ex mer jobbsökande.

Tabell 6.4.6a Påverkan på intresset att söka jobb till följd av ... (%)

	Har bara personaldator	Har ej personaldator
Mitt intresse att söka jobb har ökat	12	23
Jag har sökt jobb till följd av ...	22	33
Mina chanser att få nytt jobb har ökat	30	42
Jag har bytt jobb som följd av ..	3	5

Delvariablerna Storstad och Unga

Skillnaderna mellan olika delvariabler är i de allra flesta avseenden små.

Bland personaldatoranvändarna kan noteras de högre värdena för storstadsintervjuade att söka nytt jobb (17 %) och att tro på högre chanser att få nytt jobb till följd av den ökade datorkompetensen (37 %). Möjligen sammanhänger detta mest med storstadsarbetsmarknaden i sig. Samma siffror kan noteras inom gruppen icke-personaldatoranvändare.

Också unga förvärvsarbetande²² anser sig i högre grad ha ökat sina chanser (38 %). De har fått nya jobb, som de menar på grund av denna ökade datorkompetens, i dubbelt så hög grad som andra (6 %). Dessa noteringar kan ha mer att göra med att de är unga och mindre med annat.

När det gäller yngre personer finns en påtaglig skillnad gentemot kontrollgruppen. Medan bland personaldatoranvändarna de unga fått nytt arbete i betydligt högre grad (observera dock de låga talen totalt sett!), finns ingen skillnad alls i kontrollgruppen. En annan skillnad är att dramatiskt mycket större andel av de unga i kontrollgruppen anser att den ökade datorkompetensen också ökar chansen till nytt jobb (60 %). Kanske förklarar just denna tilltro till datorkompetensens möjligheter också den tidigare anskaffningen av egen dator.

6.4.7 Alternativa förlopp

En viktig men också komplicerad del i denna utvärdering är, att så långt möjligt förstå alternativa förlopp om inte denna personaldatorsatsning genomförts. För att skapa ett underlag för en sådan analys och diskussion, har till målgruppen ställts frågor om

- huruvida man då hade någon dator redan i hemmet,
- om man då haft för avsikt att ändå köpa en dator
- varför man i så fall inte köpt en egen dator
- man nu trodde att man skulle ha köpt dator ifall inte erbjudandet kommit.

Efterhandskonstruktioner är alltid behäftade med stora felrisker. Bedömningar om vad man tänkte ”då” handlar både om hur man vid den tidpunkten påverkades av offentlig debatt och hur mycket man idag faktiskt kommer ihåg eller att man vill ”bekräfta” att man gjort ”rätt

Kontrollgruppen har tillfrågats om näraliggande aspekter. Det har handlat om de fått något erbjudande om personaldator, varför man inte antagit det, om man skulle ha nappat på ett erbjudande eller varför inte. Resultaten på dessa frågor finns redovisade ovan.

Datorinnehav före personaldatorn

Hälften av dem som antagit erbjudandet om personaldator hade en dator i hemmet redan tidigare (51 %). Här finns inga synbara skillnader mellan kön och åldrar. Däremot hade anställda i offentlig tjänst (62 %) oftare en annan dator än vad privatanställda hade (44 %). Det fanns oftare en dator dessförinnan i storstadshushållen (67 %) än i småstäderna (45 %).

²² Antalet svarande <100 i målgrupp resp. kontrollgrupp

Hade man för avsikt att köpa ändå?

Denna fråga ställdes till de personaldatoranvändare som inte redan tidigare hade en dator i hemmet. Var femte sådan individ anger att man inom en snar framtid ändå skulle ha köpt dator till hemmet. Något fler hade inte alls för avsikt. Hälften var mer osäkra, men trodde sig om att så småningom köpa en dator, oklart när.

Tabell 6.4.7a Hade vid den tidpunkten för avsikt att köpa dator till hemmet (%)

	Totalt	Kön		Ålder			Anställning i		Bostadsort		
		Män	Kvinn	17-29	30-49	50 -	Priv	Off	Storst	Småst	Land
Ja, snar framtid	19	16	24	29	21	14	16	25	28	18	17
Ja, någon gång	51	60	40	27	52	59	58	44	40	53	51
Nej	29	23	35	41	26	26	24	30	31	28	31

Not: Yngsta åldersgruppen <100 intervjuade

Intressanta skillnader finns. Kvinnor var i högre grad inställda på att skaffa en dator. Yngre personer var i högre grad säkra på att de skulle skaffa en dator snart. Likaså offentligt anställda. Storstadshushållen var mer inställda på en snar datoranskaffning än andra hushåll.

Varför hade man inte tänkt köpa dator?

De som på förra frågan uppgivit att de inte alls tänkte på att köpa dator, tillfrågades om skälen till detta. Gruppen var totalt sett inte så stor (114 personer), så man får vara försiktig med slutsatser för de delvariabler som redovisas.

Kostnaderna uppgavs av de flesta som det stora hindret. Framför allt gällde detta kvinnor. Krånglighet och bristfälliga kunskaper var större hinder för arbetare än för tjänstemän, för offentliganställda än för privatanställda.

Tabell 6.4.7b Om "Nej": Varför man inte tänkte köpa dator?*)

	Totalt	Kön		Sysselsättning		Anställning i	
		Män	Kvinn	Arbetare	Tj-män	Privat	Offentl
Kostade för mycket	68	52	79	73	65	64	61
Krångligt	14	17	11	19	11	14	18
Dåliga kunskaper	15	16	14	24	10	13	22
Behövde ingen dator	29	37	23	28	29	32	35

*) Procent av tillfrågade, flera svarsalternativ möjliga

Not: Alla underlag <100 intervjuade

Tror man idag att man skulle ha köpt?

Till dem som före personaldatorn inte tidigare hade någon dator i hemmet, ställdes frågan om man nu trodde att man utan ett personaldatorerbjudande ändå skulle ha köpt en dator till hemmet.

Av denna grupp ansåg 44 % att ett sådant köp ändå skulle ha gjorts under perioden. En stor grupp kunde inte bedöma saken. Det finns inga stora skillnader mellan olika grupper. De förekommande noterbara, men ändå marginella skillnaderna framgår av tabellen. Tjänstemän och storstadspersoner trodde i högre grad att man skulle ha skaffat en dator.

Tabell 6.4.7c Tror man nu att en dator ändå skulle ha inköpts under perioden? (%)

	Totalt	Sysselsättning		Bostadsort		
		Arbetare	Tj-män	Storst	Småst	Landsb
Ja	44	41	46	49	44	40
Nej	33	40	28	32	31	45
Ej svar	23	19	25	19	25	15

Not: Storstäder <100 intervjuade

6.5 Arbetsgivareundersökningarna

I detta avsnitt redovisas tabelldata samt en sammanfattning av de viktigaste iakttagelserna under varje rubrik. Vissa data redovisas bara i texten när det är fråga om enskilda kompletteringar till en tabell.

6.5.1 Omfattningen

Totalt

Två tredjedelar av alla arbetsgivare har erbjudit sina anställda personaldatorer. Skillnaderna är stora mellan små och stora verksamheter. På arbetsställen över ca 50 anställda har ca 90 % av personalen fått erbjudandet.

Det finns vissa branschvisa skillnader, dock inte alls i samma omfattning som mellan arbetsställen av olika storlek. Det är framför allt service- och tjänstesektorn som ligger högre än andra, medan handeln ligger lägre. Arbetsgivare i Norra Sverige har oftare (86 %) gjort ett erbjudande.

Tabell 6.5.1a Andel av arbetsställena som erbjuder personaldatorer (%)

	Arbetsställena					
	Alla	5-19 anst	20-49 anst	50-99 anst	100-499 anst	500 - anst
Antal intervjuer	500	189	102	74	58	77
Vägt bastal	500	309	83	31	34	43
Ja	68	55	81	91	92	94
Nej	32	45	19	9	8	6

Anställdas antagande av erbjudandet

Andelen anställda som antagit erbjudandet varierar påtagligt mellan arbetsställena i olika storleksklasser. Branschvariabeln visar (ej redovisat närmare här) att tillverkningsindustrin har den största andelen arbetsställena med många som antagit erbjudandet.

Tabell 6.5.1b Andel anställda som antagit erbjudandet (%)

	Arbetsställena					
	Alla	5-19 anst	20-49 anst	50-99 anst	100-499 anst	500 - anst
< 5%	13	23	8	4	-	-
5 – 15%	18	9	30	21	30	22
16 – 30%	25	24	18	35	40	21
31 – 50%	17	17	15	18	14	22
51 – 70%	8	5	14	2	9	16
71 – 90%	5	7	2	8	1	1
90% -	6	11	2	-	-	2
Vet ej	7	5	9	12	7	15

Nyanställdas tillträde till systemet

De allra flesta personer som anställts under den period då arbetsstället haft sitt erbjudande, har också fått tillgång till möjligheten.

Tabell 6.5.1c Gavs nyanställda del av erbjudandet? (%)

	Arbetsställena – antal anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Ja	80	77	84	73	84	88
Nej	13	13	8	25	14	11
Vet ej	7	10	8	2	2	1

Användning efter uthyrningstidens slut

Ungefär två tredjedelar av uppgjorda hyresavtal hade gått ut vid intervjutillfället i början på 2002. Att färre gått ut i de minsta verksamheterna kan möjligen sammanhånga med att dessa inte kommit igång med erbjudandena så snabbt som de större arbetsställena.

Nästan alla som haft en personaldator behåller den efter hyrestidens slut. Här finns en viss geografisk skillnad mellan olika arbetsgivare. I Norra Sverige är värdet 73 %, mot Södra Sveriges 57 % (snittet 61 %)

Tabell 6.5.1d Om uthyrningstid och återlämning (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Hyrtiden har inte gått ut	29	36	21	27	25	18
Hyrtiden har gått ut						
- de flesta behåller datorn	61	54	68	68	72	65
- de flesta lämnar datorn åter	1	1	1	-	-	5
- lika delar behåller/lämnar åter	2	1	0	1	2	5
Vet ej	7	8	10	4	1	7

6.5.2 Syfte och ambitioner

Syftet med personaldatorerbjudandet har, som det synes, varierat högst avsevärt mellan arbetsställen av olika storlek. I de största verksamheterna har ökning av de anställdas datorkompetens varit en helt dominerande avsikt. I de minsta verksamheterna har krav från de anställda och personalstimulans varit viktigare orsaker till erbjudandet.

Syftena sägs till stor del också ha uppnåtts. Detta gäller de minsta verksamheterna i något högre grad än de största.

Vissa branschskillnader finns, där tillverkningsindustrin i högre grad svarat upp mot krav från anställda och ambitionen att ge en personalstimulans.

Tabell 6.5.2a Syftet med personaldatorerbjudandet (fler svarsalternativ, så procenttal kan addera till mer än 100%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Öka anställdas datorkompetens	66	56	61	79	96	90
Personalstimulans	36	40	36	29	24	34
Krav från de anställda	12	15	10	5	5	7
Effektivisera verksamheten	6	9	3	4	7	5
Annat	8	5	9	19	9	5
Vet ej	6	7	10	5	-	5

Tabell 6.5.2b I vilken utsträckning syftet uppnåtts (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Helt	21	31	23	5	4	4
Till stor del	46	38	43	62	62	60
Något	21	16	22	23	34	28
Inte alls	4	6	6	1	-	-
Vet ej	8	10	6	9	-	8

6.5.3 Erfarenheter av systemet

De verksamheter som erbjudit personaldatorer har tillfrågats om de sett några hinder eller problem med personaldatorsystemet. En tredjedel av arbetsgivarna uppger att det finns problem med systemet. Detta gäller medelstora och stora företag mer än små.

Tabell 6.5.3a Har man sett hinder och problem med personaldatorsystemet (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Ja (se redovisning nedan)	35	23	47	40	58	44
Nej	63	73	53	60	42	55

På en öppen fråga om vilka hinder det handlar om, har 140 arbetsgivare/intervjuade preciserat problemen. Denna problemlista kan kategoriseras och exemplifieras i följande lista.

Problemområde	Frekvens	Exempel på kommentarer
Administration	50%	En arbetsbörda på företaget Hemsk administration kring det hela Extra administrativt arbete Man måste hålla reda på om en person blir sjuk Hanteringen – vem som ska ha Kräver mycket resurser av personalavdelningen Vi har inte haft organisation för alla frågor i detta Ställer till vissa problem i datasystemen Stor administration på lönesidan Våra system klarar inte av uppföljningen Leveranserna fungerar inte och då blir det krångligt Tung administration när någon slutar
Att avsluta hyra	25%	Vi vill inte ha tillbaka gamla datorer Problem när personal slutar eller blir uppsagda Vi får tillbaka datorer vi inte har användning för Om anställd slutar, får företaget betala datorn När folk slutar förstår de inte avtalet Hög personalomsättning, ofta problem vid avslut Problem vid personalomsättning och sjukdom När någon av andra orsaker inte vill ha datorn mer Vi har väldigt många unga människor som ska vidare
Dyrt för den anställde	15%	Det är inte så förmånligt som det ser ut Det är dyrt för lågavlönade i vården Det blir dyrt för en anställd som blir sjuk Det berör både pension och A-kassa Slår helt olika på våra olika anställda Sjukdom och föräldradighet problem Personal känner inte till vad de förlorar Lurar de anställda, betalar två gånger
Värdera datorn vid slutet	10%	Skattemyndighetens bedömning av marknadspriset Lös ut med marknadsvärde Folk ser inte att de fått en skuld Hur det ska redovisas och betalas Värderingar skiljer med flera tusen kronor Värdet sätts så högt så man kan nästan köpa ny Oklara linjer från staten skattemässigt Skatteverket slår undan benen på oss med sitt värde Luddiga regler från myndigheten

Flertalet arbetsställen kommer likväl att erbjuda anställda fortsatta avtal när de gamla går ut. Det gäller i högre grad de stora arbetsställena än de små, där också tveksamheten fortfarande är stor.

Tabell 6.5.3b Kommer man att erbjuda nytt avtal till alla anställda? (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Ja	66	61	73	57	62	89
Nej	10	12	14	3	10	1
Tveksam, vet ej	23	27	13	40	28	10

För det fåtal arbetsställen (34 %) som inte alls avsåg att erbjuda nya avtal frågades om orsaken härtill. På den öppna frågan gavs svar som framför allt handlade om administrativt krångliga processer.

6.5.4 Påverkan på de anställdas datorkunskaper

Av arbetsgivarna bedömdes de allra flesta anställda ha någon datorkunskap även innan personaldatorn kom. Skillnaderna mellan verksamheter av olika storlek är små. Möjligen kan man notera en till synes något högre kompetensnivå i de minsta verksamheterna. Mot detta svarar då väl nästa iakttagelse, att förbättringen i kompetensen var större på de större arbetsställena. Genomgående kan dock noteras en förbättring på minst 2/3 av arbetsställena.

Tabell 6.5.4a De anställdas datorkunskap före personaldatorn (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Mycket kunniga	5	5	5	7	1	4
Ganska kunniga	21	28	13	16	19	15
Något kunniga	52	48	54	51	66	55
Helt okunniga	9	9	12	11	3	9
Vet ej	12	10	16	15	10	16

Tabell 6.5.4b Förbättring av datorkompetensen i och med personaldatorn (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Stor förbättring	27	23	26	29	36	32
Liten förbättring	47	44	46	52	58	48
Ingen förbättring	11	16	10	6	1	3
Vet ej	15	16	18	12	5	17

Arbetsgivarna har tillfrågats om de gjort andra satsningar för att öka personalens datorkompetens, vid sidan av personaldatorsystemet. Skillnaden är här påtaglig mellan de små verksamheterna och de större.

Tabell 6.5.4c Andra satsningar för att öka personalens datorkompetens (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Interna kurser	50	36	54	59	66	84
Externa kurser	33	28	37	56	31	32
Workshops	1	0	1	1	-	3
Manualer, handböcker	3	2	1	16	1	1
Annat	5	7	2	2	3	3
Ingenting	28	36	26	15	25	10
Vet ej	4	5	3	-	-	1

6.5.5 Arbetsgivarens nytta

Det är stora svårigheter förknippade med att bedöma nytta. För att ändå få en indikation på värdet för arbetsgivaren av personaldatorsystemet ställdes tre frågor. Problemet med denna typ av frågor illustreras av den höga frekvensen ”Vet ej-svar”. Det illustreras också av den tredje frågan, som inte alls kunde ge något underlag, därför att det inte var möjligt att få svar från mer än ca 20 % av de intervjuade (frågan handlade om i vilken grad organisationen hade kunnat effektiviseras i och med den ökade datorkompetensen).

Omkring en tredjedel av arbetsgivarna menade att anställda hade kunnat ges nya arbetsuppgifter till följd av den ökade datorkompetensen. Skillnaderna var små mellan arbetsställen av olika storlek.

Tabell 6.5.5a Möjlighet att ge anställda nya arbetsuppgifter till följd av den förbättrade datorkompetensen (%)²³

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 - ²⁴
Ja	28	30	21	36	30	20
Nej	64	67	75	60	54	47
Vet ej	9	3	4	4	16	33

I avslutningen av den gjorda intervjun uppmanades den svarande att försöka bedöma den samlade nyttan för verksamheten med personaldatorsystemet. Det behövs egentligen mycket sidoinformation för att man rätt ska förstå svaret och dess kvalitet. Inte minst handlar det om den person som lämnat svaret. Man får här nöja sig med att betrakta detta som en indikation, som i slutänden måste vägas samman och ställas bredvid alla andra data vi har samlat i denna undersökning.

Intressant för just den nedan ställda frågan är, att andelen ”vet ej-svar” är så låg. På den i intervjun närmaste föregående frågan om den ökade datorkompetensens påverkan på möjligheterna att effektivisera verksamheten, hade de svarande inte tvekat att låta bli att svara när bedömningen var för svår (andelen Ej svar 72 %).

Således: Sammantaget bedömde över hälften av de svarande att personaldatorsatsningen hade haft mycket eller ganska stor nytta för företaget, 57 %. Värdet är högre för de största verksamheterna/arbetsgivarna än för de små. I en analys av regionala data kan man också notera, att nyttan bedömdes mer positivt av arbetsställen i Norra Sverige (81 %) än dem i Mellersta Sverige (53 %) och i Södra Sverige (54 %).

Tabell 6.5.5b En bedömning av nyttan med personaldatorsystemet (%)

	Anställda					
	Alla	5 - 19	20 - 49	50 - 99	100 - 499	500 -
Mycket stor nytta	7	5	5	10	9	11
Ganska stor nytta	50	47	40	50	66	67
Inte särskilt stor nytta	28	27	40	32	22	13
Ingen nytta alls	10	16	8	1	-	-
Vet ej	6	5	7	8	2	9

6.5.6 Företagen som inte erbjudit lösningen - små företag

Till arbetsgivare som inte erbjudit anställda personaldatorer har (1/3 av alla arbetsställen), i samband med intervjubussen, ställt speciella frågor om deras syn på personaldatorsystemet

²³ Frågan ställdes till de arbetsgivare som svarat Stor eller Liten förbättring enligt tabell 5.4.4b

²⁴ Huvudkontorsdata inrymmer fortfarande 19% Vet ej, men en ökning huvudsakligen av andelen Nej

och personalens datorkompetens. I detta material dominerar de minsta arbetsställena totalt (85 %), så det är inte möjligt att göra en storleksfördelning av data. Här redovisas därför endast totalsiffrorna.

Huvudsakliga skälet till att inget erbjudande gjorts, anges vara ett bristande intresse från anställda. Många anges också ha egen dator hemma. Svaren på den öppna frågan om vilka andra motiv som fanns, handlar i första hand om samma områden som de personaldatorut-
hyrande arbetsgivarna angivit som sina huvudproblem – administrativt krångel, problem med omsättning av personal.

Tabell 6.5.6a Varför har man inte erbjudit personaldatorer? (%)

Motiv	Förekomst
För få visade intresse	31%
De flesta har redan dator hemma	19%
Vi är för få	16%
Många har jobbdator hemma	5%
Annat (se kommentar i text 5.5.3)	30%
Vet ej	6%

Denna grupp av verksamheter som inte tagit personaldatorsystemet, har också i lägre grad än andra genomfört andra aktiviteter för att höja personalens datorkompetens.

Tabell 6.5.6b Vad arbetsgivaren annars gjort för att öka datorkompetensen (%)

Aktivitet	Förekomst
Interna kurser	34%
Externa kurser	28%
Workshops	-
Manualer, handböcker	-
Annat	3%
Ingenting	47%
Vet ej	-

6.5.7 Hanteringen av de minskade arbetsgivareavgifterna

Kostnaderna för de anställda påverkas av i vilken utsträckning de lägre avgifter som arbetsgivaren får av den minskade bruttolönen förs vidare till den anställde genom en motsvarande minskning av bruttolöneavdraget. För att få åtminstone en indikation på detta har ett litet antal telefonintervjuer gjorts. Sammantaget intervjuades 67 arbetsställen av olika storlekar, såväl

privata som offentliga. Urvalet är mycket litet och resultatet ska snarare ses som en indikation än en fullgod vägvisare för hur arbetsgivareavgiften behandlats.

Av tillfrågade 67 arbetsställen uppger hälften att de reducerat bruttolöneavdraget med den minskade kostnad som arbetsgivaren fått för sociala avgifter. Övriga har gjort ett bruttolöneavdrag som motsvarar den faktiska kostanden för datorn. Skillnaden är liten mellan privata och offentliga arbetsgivare. Skillnaderna mellan olika storlekar av arbetsställen går inte att bedöma.

6.6 Slutsatser

Denna analys har haft som övergripande syfte att ”undersöka effekterna av personaldatorsatsningen”. De två huvudfrågorna är om den har lett till ökad datormognad och om den har påverkat individens förutsättningar på arbetsmarknaden.

6.6.1 Olika målgrupper – en överblick

Idag har 85 % av de ca 3,3 milj. förvärvsarbetande med fast anställning, tillgång till en dator i hemmet. I denna studie har vi konstaterat, att 60 % av dessa har en egen dator, 20 % har både egen dator och personaldator, 20 % har bara personaldator.

Skillnaderna mellan de tre olika grupperna är relativt små. Förändringarna i kunskapsläget är störst hos de två kategorier som har karaktären av förstagångsanvändare (egen dator resp bara personaldator). Konsekvenserna på arbetsmarknaden är relativt små. Att det hos dem som bara har egen dator är en högre andel som faktiskt bytt jobb av sin ökade datorkompetens, sammanhänger kanske mest med att den gruppen på det hela taget ligger före på arbetsmarknaden.

Tabell 6.6.1 Profiler för olika segment av datoranvändare (%)

Användargrupp	Andel	Fler anv i hushålle t	Användni ng varje vecka	Kunskaper före / efter		Bytt jobb av detta	Hade tänkt köpa ändå
				Ganska bra	Bättre		
Har bara egen dator	60	95	94	32	81	5	-
Har egen + personaldat.	20	93	76	65	65	3	-
Har bara personaldator	20	83	92	47	77	3	69%/50 % ^{*)}

^{*)} Bedömning av vad man tänkte då 1997 resp vad man idag tror att man skulle gjort ”om inte”

6.6.2 Kompetensutveckling och självkänsla

Tillgången till dator utvecklar kompetens och självkänsla

Den sammantagna bilden är, att hos många personaldatoranvändare både kompetens och självkänsla har stärkts.

Det varit betydligt vanligare bland personaldatorbrukare än andra datoranvändare att anskaffningen syftat till att just öka kompetensen. Och också att datorkunskapen hos personaldatoranvändarna syntes ligga högre än hos andra datoranvändare.

Arbetsgivarnas bedömning av i vilken utsträckning personaldatoranvändarna förbättrat sin datorkompetens i och med personaldatorn, sammanföll nästan helt med personaldatoranvändarnas egen uppfattning. Däremot hade arbetsgivarna en avsevärt mer försiktig bedömning av vilken datorkunskap dessa personer hade före personaldatorns anskaffande.

Kompetensökningens betydelse för arbetet har varit viktig för hälften av personaldatorbrukarna.

Anskaffningen av personaldator har hos många påverkat intresset till att lära mer om datorer och mer om sitt yrkesområde. Speciellt stark påverkan har skett när det gäller arbetarpersonal och när det gäller hushåll på landsbygden.

Likaså har hos många självförtroendet förbättrats, att vilja använda datorer och att våga ta del i datautvecklingen på arbetet. Vi kan också här konstatera, att särskilt höga värden bland personaldatoranvändarna hittar vi hos arbetarpersonal och hushåll på landsbygden.

Små, men vissa skillnader gentemot andra datoranvändare

Även om det varit betydligt vanligare bland personaldatorbrukare än andra datoranvändare att anskaffningen syftat till att just öka kompetensen, bedömdes i intervjuerna förbättringen av datakunskapen i och med datoranskaffningen vara större hos icke-personaldatorbrukarna.

Det är intressant att notera, när det gäller kompetens, de som bara har personaldator ligger närmare icke-personaldatoranvändarna än andra datorbrukare (egen dator + personaldator). De båda grupperna har båda relaterat sin kompetenssituation till en förstagångsansvändning.

Kompetensökningens har visserligen varit hög, men ändå avsevärt lägre än för andra datoranvändare. En av flera förklaringar bakom detta kan vara, att andra datoranvändare oftare skaffat sig sin dator med en koppling till arbetet. Däremot finns i detta material inget stöd för en ibland framförd tanke, att personaldatorn mest skulle vara anskaffad för spel och lek.

6.6.3 Position och styrka på arbetsmarknaden

Synen på mina möjligheter på arbetsmarknaden stärks

Det är många personaldatorbrukare som anser sig ha fått ökade chanser att få nytt jobb till följd av den nya datorkompetensen. Och en del som sökt nya jobb till följd av detta. Men mycket få personaldatoranvändare uppger sig dock faktiskt ha bytt jobb till följd av den nya datorkompetensen. Andelen är lägre än hos andra datorbrukare.

Bättre utvecklingsmöjligheter på jobbet

En annan aspekt på utvecklingen för den enskilde i arbetslivet, är förändringen och utvecklingen av arbetsuppgifterna, i samma jobb. Från arbetsgivarintervjuerna kunde vi här hämta ett underlag som angav att drygt en fjärdedel av arbetsgivarna ansåg att de kunde ge de anställda nya arbetsuppgifter till följd av den ökade datorkompetensen.

Unga och storstadsboende går först

Genomgående visar det sig också, kanske inte oväntat, att det är främst unga förvärvsarbetande och storstadsintervjuade som ser störst potential i den ökade kompetensen, och som också fått nya jobb i någon omfattning. Dessa iakttagelser är med stor sannolikhet mer en följd av klassiska beteenden på arbetsmarknaden än av personaldatoranvändandet.

Matchningseffektiviteten

Av det nu sagda följer, att matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden kan sägas ha gått åt lite olika håll. Datortillgången har både uppmuntrat och stärkt den enskildes uppfattning om sina möjligheter att söka nya jobb. Datortillgången har också lett till att man faktiskt sökt jobb i större omfattning. Däremot har detta inte lett till att man faktiskt fått nytt arbete i någon omfattning (3 % av de tillfrågade).

6.6.4 Användning av nya tjänster

Personaldatorbrukarna är i stort som andra

Personaldatoranvändarna skiljer sig inte på något remarkabelt sätt från andra datoranvändare. I ungefär hälften av hushållen av båda slag används datorn nästan varje dag av den intervjuade eller av någon annan i familjen.

Vissa skillnader finns i vad datorn används till. Dessa skillnader är dock inte stora. Mest noterbara är att personaldatorbrukarna i något mindre utsträckning än andra använder datorn för uppkoppling på Internet eller för arbetet.

Nedbrytningen av materialet på olika undervariabler har givit utrymme för en del förväntade slutsatser, såsom att unga män är mest aktiva på e-post, Internet och spel, oavsett om det är en personaldator eller annan dator.

Norra Sverige mer yrkesrelaterad användning

Men materialet ger också utrymme för en mer intressanta slutsats. När det gäller personaldatorn synes man i hushåll på landsbygden och i Norra Sverige använda sin personaldator avsevärt mer för arbete, skola och brevskrivande än vad personaldatoranvändare i andra delar av landet gör. Detta drag hos Norra Sverige märks också i användningen av Internet, som där är mer yrkesrelaterad än i andra landsdelar.

7 ALTERNATIVA FÖRLOPP vad hade hänt utan åtgärd?

Alternativförloppets betydelse

I denna undersökning ska i första hand granskas konsekvenserna av personaldatorsatsningen för kompetensutveckling och sysselsättning hos anställda. En sådan samlad analys görs i kapitel 9. Det är emellertid för detta viktigt att först ställa frågan om vad som hade skett om inte beslutet hade fattats om att förändra förmånsbeskattingen av att arbetsgivaren tillhandahåller en dator för de anställdas privata bruk. Hade vissa processer kommit till stånd ändå? Finns det anledning att tro att helt andra saker hade inträffat? Hade andra åtgärder aktualiserats? För det är i skillnaden mellan det registrerade utfallet av en gjord satsning och ett annars inträffat förlopp som värdet av åtgärden står att finna, inte endast i skillnaden mellan läget före och efter åtgärden.

Det har tidigare i denna rapport betonats, att hypotetiska resonemang av detta slag alltid är vanskliga. Det bör dock inte förhindra att de förs. Erfarenhetsmässigt är risken för felslut om samhällsinsatser större om man avstår från sådana analyser, än om man baserar jämförelsen på ett kanske inte helt korrekt men ändå rimligen tänkbart alternativförlopp.

För att så långt möjligt säkra ett underlag om alternativa förlopp har också i SIFOs intervjuer ställts frågor för att pejla andra beteenden hos personaldatoranvändarna. Frågor i liknande syfte har också ställts i andra undersökningar om personaldatoranvändningen, av LO och SCB. Denna aspekt på alternativa förlopp behandlas i kapitlets första avsnitt.

Andra typer av alternativa förlopp går att finna i alternativa förslag till denna satsning som förekom vid beslutstillfället. I remissomgångar före propositioner och riksdagsbeslut läggs vanligen sådana alternativa förslag fram. Så har också skett i fallet med personaldatorsatsningen. Denna aspekt på alternativa förlopp behandlas i kapitlets andra avsnitt.

7.1 Alternativa utvecklingsförlopp – ingen särskild statlig åtgärd

Vårt underlag för ett alternativt förlopp

I *LO:s undersökning* sommaren 1998 av satsningen på den sk LO-datorn visade sig 32 % ha konkreta planer på datoranskaffning när LO:s erbjudande kom hösten 1997. Tankar på ett köp lite längre fram i tiden hade 56 %. Inga planer alls hade 10 %.

I *SCB:s undersökning* i september 2000 svarade 70 % av de tillfrågade att de skulle ha köpt dator även om de inte fått erbjudandet om personaldator (TCO och SACO 75 %).

I *vår egen undersökning* har vi försökt att se på frågan både utifrån ihågkomsten om hur man då tänkte och bedömningen nu om man trodde sig ha köpt en egen dator under perioden ändå.

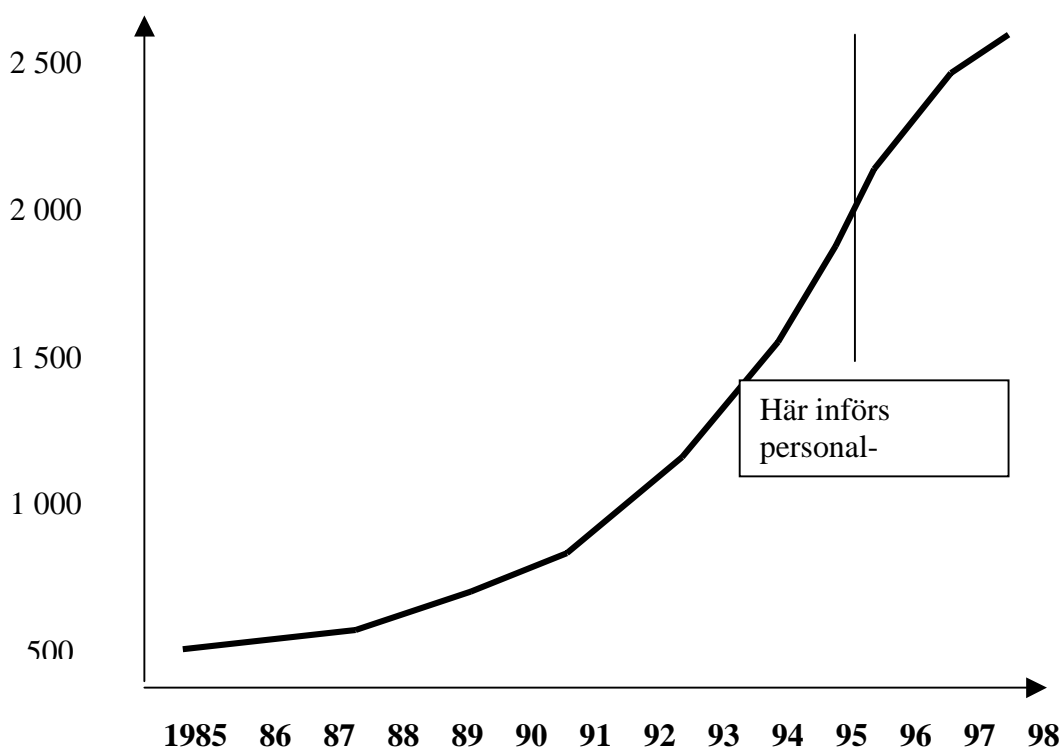
- Om dåläget: 19% Ja, skulle ha köpt snart
51% Ja, i framtiden
29% Nej (främst p gr a priset)
- Bedömningen idag: 44% Ja, skulle ha köpt ändå

23% Vet ej
33% Nej

Vi vet också från vår egen undersökningen, att över hälften av de hushåll som fick tillgång till en persondator redan hade en dator i hemmet. Och vi vet att två tredjedelar av dem som tackade nej till persondator redan hade en dator. I denna sistnämnda grupp hade nästan hälften av dessa datorer skaffats redan före 1995. Den sammantagna bedömningen av denna information är, att det i båda hushållstyperna (persondator – ej persondator) var en stark trend för ökande datoranvändning.

Denna process i riktning mot allt större penetration av datorer i svenska hushåll kan vi också se i statistiken över datorspridningen. I kapitel 3 redovisades data över de svenska hushållens persondatoranvändning.

Antal persondatorer i hushållen

En helt annan komponent i vårt underlag gäller *de fackliga organisationernas strategier*. LO och TCO hade, såsom beskrivet i kapitel 1, båda introducerat sina egna persondatorlösningar alldeles före den statliga satsningen. Framför allt LO-datorn fick ett snabbt genomslag. Direkt ekonomiskt var dessa lösningar inte fullt så förmånliga som persondatorerna med slopad förmånsbeskattning i kombination med bruttolöneavdrag. Avdraget medför dock lägre sjukpenning och framtida lägre pension varför de fackliga lösningarna i vissa fall kan ha en ekonomi för den anställde i nivå med persondatorerna. LO-datorn och TCO-datorn och de övriga initiativen kom i och med persondatorerna att tappa mark.

LO-systemet har funnits kvar under perioden, och därmed inneburit en faktisk möjlighet för dem som inte omfattats av persondatorsystemet att skaffa billigare persondator. Möjligen har den mediala uppmärksamheten på persondatorsystemet givit många intrycket att LO-alternativet upphört eller varit ekonomiskt ointressant.

Ett alternativt förlopp – vår hypotes

En grundhypotes

Med detta underlag finns möjlighet att formulera hypoteser om alternativa förlopp. Vi formulerar följande grundhypotes.

Grundhypotes:

En stark datoriseringsprocess rullade redan i Sverige och var långt kommen i de svenska hushållen. Av de 40 % som då ännu inte hade någon dator alls i hemmet, var ca 1/3 inställda på att ändå göra ett köp inom en snar framtid, ytterligare 1/3 så småningom. LO och TCO och olika företagsrelaterade personalköpssystem hade behållit och utvecklat sina system och med dessa nått stora delar av de grupper som var osäkra eller inte alls tänkt sig skaffa dator.

Grundhypotesen i detta förlopp är en utveckling som *i allt väsentligt* följer densamma vi nu sett med personaldatorsystemet, dvs. att personaldatorsystemet inte nämnvärt påverkat den process som ändå pågick i Sverige. Grundhypotesen betyder att ca 750 000 persondatorer (förstagångssystem) ändå skulle ha levererats ut. Vissa av dagens personaldatoranvändare hade inte skaffat dator, men andra grupper hade tillkommit (de som stått utanför personaldatorsystemet)

Ett Lågalternativ

Som illustrativa kalkylexempel kan vi åsätta andra värden på andelen individer som ramlat bort som datoranvändare om inte personaldatorsystemet funnit. Vi ansätter som ett lägsta alternativ att 50 % av förstagångs användarna²⁵ aldrig skulle ha skaffat dator och att inga andra (de som inte erbjöds personaldator) skulle ha tillkommit. Detta skulle givit ca 187 500 färre datoranvändare²⁶. Till dessa skall läggas ett bortfall av de övriga familjemedlemmar som också är användare av varje dator (ca 2½ – 3 användare per dator)

Tidsaspekten - alternativa utvecklingstempon

En aspekt som ofta är intressant vid samhällsinsatser, är ambitionen att påskynda en utveckling, dvs. höja tempot i ett pågående utvecklingsförlopp. Detta kan också förmodas vara fallet med personaldatorsatsningen. Den av riksdag och regering fastlagda nationella IT-strategin handlar i hög grad om att i den accelererande datorutvecklingen få med grupper som annars riskerar att ”komma på efterkälken”.

Vår grundhypotes innebär, att tillgången till LO:s och TCO:s och liknande datorköpssystem i allt väsentligt skulle ha inneburit ett tempo i spridningen av persondatorer som inte nämnvärt avvikit från vad som nu blivit fallet.

²⁵ De som inte hade dator tidigare men som fick en personaldator

²⁶ Antalet förstagångs användare var hälften av de 750 000 som accepterade personaldator (borträknat de 100 000 persondatorer som ersatte andra persondatorer). Hälften av dessa är 187 500.

Vi grundar den hypotesen på tre komponenter,

- datorutvecklingen i de svenska hushållen var redan starkt ”på rull”,
- *det hade redan tidigare i statistiken över persondatorköpen (1995) registrerats tillväxttal väl i nivå med vad personaldatorsystemet innebar 1998,*
- även förloppet för vår grundhypotes hade inneburit ekonomiska fördelar för den enskilde, mediala aktiviteter och uppmärksamhet

7.2 Alternativa utvecklingsförlopp – att någon annan åtgärd vidtagits

De yttranden som inkom över Finansdepartementets ursprungliga promemoria innehöll i de flesta fall bara förslag till justeringar i grundförslaget. Det handlade bl a om att utvidga skattesubventionen till också utbildning eller att släppa kravet på att alla fast anställda måste erbjudas lösningen. Riksskatteverket avstyrkte helt förslaget. Endast IT-kommissionen föreslog i sitt yttrande en helt annan ansats.

IT-kommissionen

Kommissionen riktade in sig på behovet att vända sig till alla medborgare, utan att det skulle förutsätta ett anställningsförhållande. Stora grupper ansågs utestängda av detta bivillkor för skattebefrielsen.

IT-kommissionen föreslog i stället en lösning, där det under något eller några inkomstår skulle göras möjligt för enskilda att göra avdrag för kostnader för inköp av IT-utrustning och sådan IT-utbildning som den enskilde genomgår på frivillig väg. Som modell för denna lösning pekade kommissionen på de gällande reglerna för att få skattereduktion för byggnadsarbeten i bostadshus.

Den huvudsakliga innebörden i förslaget, är en utveckling där subventionsnivån för den eftersträvade datorspridningen *i allt väsentligt* är densamma som för personaldatorsatsningen. Två skillnader föreligger. Dels kommer en bredare grupp medborgare i fråga, dels får den enskilde individen ett större ansvar för att själv organisera sin upphandling, utbildning och eventuella leverantörsstöd om man inte kunnat ansluta sig till de olika datorköpsystem som växte fram under den perioden

8 FINANSIELLA OCH EKONOMISKA KONSEKVENSER

8.1 Kalkylförutsättningar

I detta kapitel ska vi försöka beräkna de ekonomiska effekterna av personaldatorsystemet.

Ekonomiska och finansiella effekter uppträder på många plan. De stora effekterna härrör från kopplingen av den möjliga samhällssubventionen till inkomstavdraget. Detta genererar en rad följd effekter. Det är ett generellt fenomen för denna typ av samhällsåtgärder och inget unikt för personaldatorsatsningen.

Följande händelser i anslutning till personaldatorsystemet föranleder ekonomiska konsekvenser. Angivna värden har använts i de efterföljande analyserna.

I första ledet

Bruttolöneavdrag	Genom avdrag på lönen sänks individens inkomst och därmed inkomstskattebetalningen.
Priset på utrustning	Samhällssubventioner tenderar enligt ekonomisk teori att öka det pris leverantörer kan ta ut för sin produkt. I förhållande till ett alternativ förlopp med framförhandlade upphandlingslösningar i konkurrens kan effekten ha förstärkts. (ovanstående har dock inte kunnat beläggas empiriskt i denna studie eftersom det kräver en omfattande kompletterande marknadsanalys)
Mervärdesskatt	Skattemyndigheterna har fastställt att företag inte får dra av moms för dessa datorinköp. Viss offentlig förvaltning får dock göra det, varvid statens momsskatteintäkter påverkas i jämförelse med om dessa köp istället skett enskilt. Momssats: 25%

I andra ledet

Arbetsgivareavgifter	Genom det gjorda bruttolöneavdraget sjunker den anställdes inkomst och därmed de sociala avgifter som arbetsgivaren ska inbetala. Avgiften är: 32,82 %. Andra högre pålägg på lönekostnaden tillämpas i praktiken, inte minst i kommunal och statlig sektor med hänsyn till olika avtalslösningar. Avtalsförmånerna ”omvandlas” till en billigare dator genom ett lägre bruttolöneavdrag och därmed också ett lägre skattebortfall för främst kommun och landsting.
----------------------	---

Här finns också frågan om vem som tillgodogjorts sig värdet av denna sänkning av sociala avgifter. Vår stickprovsundersökning hos 67 arbetsgivare indikerar att hälften av arbetsgivarna skickat minskningen vidare till sina anställda (ingen skillnad privat – offentligt).

Marginalskatter	Genom att det inte är tillåtet för arbetsgivaren att kompensera anställda för olika inkomster, innebär individers olika marginalsattesatser att den ekonomiska effekten för individen av samhällssubventionen kommer att variera. Marginalskatt låg: 30% (ca 80% av inkomsttagarna) Marginalskatt hög: 50% (ca 20% av inkomsttagarna)
Sjukpenning/pension	Genom den efter bruttolöneavdrag lägre inkomsten får individen vid sjukdom en lägre sjukpenning och, i framtiden, en lägre pension. För individer med inkomster över sjukersättnings- och pensionstaken begränsas effekten till den del av beloppet som ligger under taket.
Bostadsbidrag och barnbidrag	Genom den lägre inkomsten kan personer med barn i barnomsorgen (under 1998 – 2001) komma att betala lägre avgift och de med bostadsbidrag att få högre bidrag. Detta berör ej inkomsttagare som ligger över redan högsta avgiftsnivå resp. ändå inte kommer ned i nivåer för bostadsbidrag.

8.2 Konsekvenser

8.2.1 För stat, kommun och landsting

Skattemyndigheten räknar med ett genomsnittspris på köpta/uthyrda datorutrustningar på 18 000 kr och med tre års avtal. De flesta paket ligger mellan 12 000 och 25 000 kr. Med bruttolöneavdraget minskar skatteintäkten och sociala avgifter som skulle ha kommit ovanpå den anställdes lön

Förmånsbeskattningen och bruttolöneavdragets konsekvenser berör till in emot 85 % kommuner och landsting. Bara en mindre del av inkomsttagarna kommer över brytpunkten för statlig skatt. Skattemyndigheten räknar med att ca 15-20 %, berör staten. Utebliven skatteintäkt för kommuner och landsting åren 1998-2001 vid 850 000 levererade datorpaket sammantaget var ca 3,9 miljarder kr, för staten ca: 1,0 miljarder kronor plus uteblivna sociala avgifter på ca 4,4 miljarder kr²⁷.

²⁷ Se bilaga 1 för beräkningar

För kommunerna kan minskade bruttolöner för inkomsttagare även ha en viss påverkan i ett senare led. Det gäller intäkter från avgifter till barnomsorgen som kan minska och utbetalningen av de inkomstrelaterade bostadsbidragen kan öka.

Arbetsgivaravgifterna, som sjunker genom de lägre bruttolönerna, har betydelse dels för staten som transfereringsinstans för sociala kostnader, dels för de offentliga organen som arbetsgivare.

Den lägre inbetalningen av arbetsgivaravgifter motsvaras av minskade utgifter för sociala förmåner såsom sjukpenningar och pensioner vilket begränsar den offentligt finansierade kostnaden. Å andra sidan är personaldatorsatsningen, som framgår längre fram, särskilt gynnsam för grupper vars inkomster ligger över taken i förmånssystemen. För dessa grupper ger bruttolöneavdraget ingen motverkande effekt på socialförsäkringsutgifterna. Vidare uppstår effekterna på pensionsutgifterna med betydande eftersläpning i tiden varför de kassamässiga effekterna för socialförsäkringssektorn och staten ändå torde bli relativt omfattande. Sammantaget borde detta innebära att satsningen ger en viss nettokostnad i socialförsäkringssystemet som dock är svår att precisera utifrån de uppgifter som inhämtats i denna studie.

Som arbetsgivare gör den offentliga sektorn en "förtjänst" i den mån inte de lägre arbetsgivaravgifterna skickas vidare till de anställda som lägre bruttolöneavdrag. Vår indikation på hur de offentliga arbetsgivarna förfarit är, att det är lika vanligt att den lägre kostnaden kommer den anställde till godo som att den kommer förvaltningen själv till godo. Det ger ett sken av alltför stor säkerhet att sätta siffror på dessa belopp. Indikationerna är att det kan handla om en utebliven kostnad på ca ett par hundra miljoner kr för staten och 500 – 1 000 miljoner kr för kommuner och landsting.

Mervärdesskatteintäkterna för staten reduceras i personaldatorsystemet, för de datorer som köps in i förvaltningssektorn där momsen fortfarande får lyftas bort (så är inte fallet för företag med momsredovisningsskyldighet eller i statliga myndigheter i fråga om köp av datorer för anställdas privata bruk). Knappt 200 000 av alla personaldatorer har köpts in i den kommunala förvaltningssektorn. Momsbortfallet av detta kan för staten beräknas till ca 0,7 miljarder kronor. Kompenserande ökning av momsintäkterna kan ha uppstått t.ex. genom den prisdrivande effekt som systemet kan ha haft. I förhållande till lågalternativet innebär personaldatorsystemet att nästan 300 000²⁸ datorer fler såldes. Om momsbortfallet i kommunal förvaltning medtas innebär det en ökad momsintäkt till staten på ca 0,75 miljarder kronor.

8.2.2 För de anställda

Generellt sett betyder personaldatorsatsningen direkt en avsevärd subvention. Subventionen har olika element, vilka kan variera mycket beroende på vilken arbetsgivare man har och på vilken lönenivå man ligger. Bruttolöneavdragets storlek beror på om arbetsgivaren låter den anställde få förtjänsten av den lägre arbetsgivaravgiften, om arbetsgivaren får lyfta av momsen eller inte. Bruttolöneavdragets värde beror också på vilken marginskatt man har som inkomsttagare.

²⁸ 187 000 plus de 100 000 datorer som ersatt tidigare personaldatorer.

Skillnaden mellan dessa förutsättningar kan i praktiken bli mycket stora. Å ena sidan kan vi ha en låg- eller normalinkomsttagare i ett företag där arbetsgivaren inte alls skickar vidare för tjänsten av lägre arbetsgivarekostnad. Å andra sidan har vi den höginkomsttagare i en också momsbefriad förvaltning där arbetsgivaren fullt ut låter den sänkta arbetsgivareavgiften slå igenom i ett lägre bruttolöneavdrag.

Marginalskatteeffekt

Det finns alltså skäl att skilja mellan låg/normalinkomsttagare resp höginkomsttagare.

Då hyran av datorn betalas med bruttolöneavdrag, blir den skattemässiga effekten större för en person med hög lön än med låg. Skattereglerna tillåter inte att arbetsgivaren gör åtskillnad för att åstadkomma samma nettolönekostnad för anställda. Det kan skilja upp till tusen kronor, utan att man behöver gå till extrema lönenivåer. För de högre avlönade som ligger över brytpunkterna i olika sammanhang, påverkas inte heller sjukersättningar eller framtida pensionsbelopp. Systemet blir mer intressant och mer lönsamt för högavlönade.

Momsavdragseffekt

Det finns också av momsskäl anledning att skilja mellan företagsanställda och förvaltningsanställda.

Företag får inte göra momsavdrag på personaldatorköpen. Dock blir datorerna inventarier och det får därmed göras värdeminskingsavdrag (på inköpskostnad inkl moms). Då kommer momsens i stället upp vid inkomsttaxeringen. Och där kan det bli skattelindring med bara 28%, inte 100% som när man får dra av hela momsbeloppet.

Kommunal och statlig förvaltning (dock ej statliga myndigheter och bolag) får däremot hela momsens avlyft (ej deras bolag). Det råder olika meningar om i vilken utsträckning de offentliga aktörerna betraktar avlyftningen som en faktisk momsåterbäring eller ej (det sker formellt ingen momsåterbäring till kommuner och landsting, utan återbetalning i form av statens bidrag till dessa).

Om de offentliga arbetsgivarna avstår från att skicka vidare en moms (som ju faktiskt blivit avlyft) i hyran för personaldatorn, ger det upphov till en skillnad i kostnad för privat anställda och offentligt anställda.

Arbetsgivareavgifterna

Det finns skäl att skilja på arbetsgivare som för vidare de ekonomiska förtjänsterna av de lägre sociala avgifterna till de anställda, och dem som inte gör det. Våra indikationer är alltså att ungefär hälften av arbetsgivarna behåller förtjänsten för egen del och att det gäller såväl privat verksamhet som offentlig förvaltning.

Avbräck i subventionen

Det finns dock också avbräck i subventionen.

Sjukpenning och pension

Det handlar för det första om att den anställde vid sjukdom får en lägre sjukpenning och vid pensioneringen får ett lägre pensionsbelopp. Med ett transfereringssystem som ska ”gå jämnt upp” betyder det att den totala reduktionen av inbetalningen i arbetsgivareavgifter också i längden får betalas av de anställda.. För den enskilde slår det mycket olika beroende dels på hur länge denne är sjukskriven, dels på om man ligger över eller under inkomst/maxtaken i sjukförsäkrings- och pensionssystemen.

Priset på datorn

Det handlar för det andra om den tänkbara relativa höjning av priserna på datorpaketen som subventionen kan förväntas ha lett till enligt ekonomisk teori. Denna höjning är svår att exakt beräkna. Enbart en relativ höjning med 5% innebär en fördyring med nästan 1 000 kr, vilket direkt ”äter upp” 15% av skattesubventionen.

En saknad komponent – jämfört med LO-lösningen

För det tredje bör också noteras, att i den tidigare sk LO-datorn ingick även kostnaden för ett Internetabonnemang. En sådan kostnad är inte befriad från förmånsbeskattning. Värde dock svårt att uppskatta med den flora av abonnemangsalternativ som finns.

8.2.3 För arbetsgivarna

Arbetsgivarna möter det här systemet på fyra sätt.

För det första får de en inköpskostnad för datorpaketet. Denna kostnad har normalt förts över på den anställde och blir därmed ingen kostnad för verksamheten.

För det andra slipper arbetsgivaren betala sociala avgifter för den reducerade bruttolönen. I den mån denna lägre kostnad inte skickas vidare till de anställda genom lägre bruttolöneavdrag, betyder detta lägre kostnader i verksamheten för arbetsgivaren. Våra intervjuer indikerar att kanske hälften av arbetsgivarna tagit hänsyn till minskningen av arbetsgivaravgiften när beräkningen av bruttolöneavdraget gjorts medan hälften av arbetsgivarna betraktat de lägre sociala kostnaderna som en minskad kostnad i verksamheten. Det betyder en förtjänst för arbetsgivarna på ca 4,7 miljarder kr (varav ca 30 % ligger hos de offentliga arbetsgivarna).

För det tredje har arbetsgivaren med personaldatorsystemet fått en administrativ kostnad. Enligt arbetsgivareintervjuerna har systemet för de flesta varit förknippade med administrativa problem och merarbete (avsnitt .6.5.3a).

För det fjärde har vissa arbetsgivare (28 %) haft en nytta av möjligheterna att ge anställda nya uppgifter i spåren av personaldatoranskaffningen. På 57 % av arbetsplatserna där personaldatorer erbjudits har arbetsgivaren bedömt att systemet varit av ”mycket stor” (7 %) eller ”ganska stor nytta” (50 %). En möjlig nyttoeffekt, som dock inte framgått i denna analys, kan också ha varit att arbetsgivarnas kostnader för utbildning minskat.

8.2.4 För datorbranschen

Ett tiotal datorleverantörer, en stor mängd grossister och detaljhandelsföretag har svarat för leveranserna av personaldatorpaketen. För dessa företag har personaldatorsystemet i sig inte med nödvändighet inneburit en större försåld volym datorer och kringutrustning än vad som annars skulle ha varit fallet. Vår grundhypotes om ett alternativförlopp utan skattesubvention är, att de flesta köp ändå kommit till stånd. I vår ”lågkalkyl” har sålts ca 185 500 färre personatorer. I förhållande till denna lågkalkyl föreligger således en stor positiv ekonomisk effekt för datorbranschen.

I förhållande till huvudalternativförloppet uppstår två ekonomiska effekter av intresse.

För det första handlar det om den prisökning som en stor samhällssubvention tenderar att leda till. Det stora ”akuta” efterfrågetryck som skattesubventionen leder till, innebär också ett högre pris än vad som annars skulle ha varit fallet. Så i förhållande till en slags sant nollalternativ (där ingen, inte ens de fackliga organisationerna, gör någon åtgärd), bör detta leda till en högre prisnivå.

För det andra innebär vårt alternativförlopp med två tunga aktörer som prisförhandlande motparter till datorbranschen (LO och TCO), en prispress i det scenariot. För LO:s medlemsdator kunde totalpriset för de då levererade paketen ha pressats ned med 2 000 – 3 000 kr i förhållande till marknadspriset i handeln. Sett i förhållande till ett slags sant nollalternativ (där ingen, inte ens de fackliga organisationerna, gör någon åtgärd), bör detta leda till lägre prisnivå.

Den sammantagna differensen i priset av dessa två, åt var sitt håll verkande krafterna, är svår att kalkylera. Det är mot den angivna bakgrunden troligt att till datorbranschen genom detta system omfördelats en hel del pengar genom ett högre uttaget pris än vad som varit fallet vid det alternativa förlopp vi bedömt troligt.

9 EN SAMLAD ANALYS

Den proposition²⁹ som föreslog en förändring av förmånsbeskattningen för av arbetsgivaren tillhandahållet dator i hemmet klargjorde inte målet för åtgärden men refererade till regeringens IT-strategi. Det gjordes inte heller någon djupare analys av eventuellt uppkommande kostnader, då de bedömdes som -”svåra att beräkna” och -”torde vara marginella”. Med tanke på de betydande uteblivna intäkter för stat, kommun och landsting, som detta system nu ändå kom att medföra är det viktigt att avslutningsvis ställa frågan – var detta ett effektivt sätt att bidra till den nationella IT-strategins mål?

9.1 Målet?

I propositionen som lade grunden för personaldatorsystemet fanns inget tydligt mål uppsatt. Förslaget beskrivs i första hand som en teknisk konstruktion, där avvägandena inte görs mot något mål utan mot det skattetekniska förfaringsättet.

I en inledande allmän text om regeringens IT-strategi anges vissa nyckelord. Dessa tas här som approximationer av en tänkt målfunktion. Nyckelorden för spridningen av informations- och kunskapssamhället är

- nationen i sin helhet
- både kvinnor och män
- grupper av arbetstagare som inte så ofta kommer i kontakt med datorer

Teldoks undersökningar av läget i Sverige säger , att bland de förvärvsarbetande i Sverige år 1998

*Kvinnor hade mindre tillgång till datorer än män
Pensionärer hade (mycket) mindre tillgång till datorer än förvärvsarbetande
Lågavlönade hade (mycket) mindre tillgång till datorer än högavlönade
Arbetare hade mindre tillgång till datorer än tjänstemän*

I många avseenden mötte personaldatorsystemet målen i IT-strategin även om systemet i de flesta avseenden var förmånligare för andra grupper än de som prioriterades i IT-strategin..

Riksskatteverket påpekade också i sitt remissyttrande 1997 där man avstyrkte förslaget, att myndigheten inte kunde finna att förslaget stod i samklang med den åberopade IT-strategin. Det sågs snarare som så, att de grupper som redan arbetar med datorer, och som ofta har egna datorer, skulle komma att ges möjlighet till en inkomstskattefri förmån av ytterligare en och kanske mer avancerad dator.

²⁹ Proposition 1996/97:173

9.2 Alternativen

Nollhypotesen – inget personaldatorsystem

Sverige som helhet har kommit långt när det gäller att få med stora delar av befolkningen i IT-utvecklingen. , I vilken utsträckning har detta varit hänförligt till personaldatorsatsningen? Har det funnits andra vägar att gå?

Grundhypotesen

I kapitel 7 samlade vi underlaget för att formulera en hypotes om ett utvecklingsscenario där ingen personaldatorsatsning gjorts. Grundhypotesen:

En datoriseringsprocess hade redan rullat igång och var långt kommen i de svenska hushållen. Av de 40 % som då ännu inte hade någon dator alls i hemmet, var ca 1/3 inställda på att ändå göra ett köp inom en snar framtid, ytterligare 1/3 så småningom. LO och TCO och olika företagsrelaterade personalköpssystem hade behållit och utvecklat sina system och med dessa nått stora delar av de grupper som var osäkra eller inte alls tänkt sig skaffa dator.

Grundhypotesen innebär att ca 750 000 persondatorer ändå hade sålts, men med en annan användarprofil (se nedan). Här räknade vi med att 1/3 av dem som inte hade dator tidigare, under åren 1998-2001 inte heller skulle ha köpt någon dator utan personaldatorsystemet. Vi räknade däremot med, att nya grupper skulle ha tillkommit i alternativförloppets fackliga lösningar. Totalt sett således en i stort sett likartad totalvolym.

Grundhypotesen förefaller ha kunnat leda till ungefär samma resultat i stort antalsmässigt men nått fler av dem som prioriterats i den nationella IT-strategin.

Det handlar mycket om de fackliga organisationernas roll. De medlemsdatorlösningar som tidigare hade lanserats på fackligt håll bar inte med sig någon förmånsskatteproblematik. De inrymde också möjligheten för arbetslösa och pensionärer att delta, en möjlighet som stått öppen hela tiden men som kommit i skymundan när personaldatorn infördes. Och LO torde ha bättre förutsättningar än andra aktörer att hantera behovet hos just arbetarpersonal.

I detta alternativa scenario hade förmånsskattereglerna fungerat som vanligt. Det betyder att datorer som ställts till förfogande av arbetsgivare hade värderats till marknadspris och beskattats därefter (uppgift från RSV). Individuell prövning hade skett om datorn i någon omfattning utnyttjades för arbetet och om det varit möjligt att privat användning från användning i jobbet.

Lågkalkylen

Vi formade också en lågkalkyl, där vi tänkte oss att hälften av dem som inte hade dator under åren 1998-2001 inte heller skulle ha köpt en sådan och att inga andra grupper tillkommit genom det fackliga systemet. I detta scenario skulle bara ca 550 000 persondatorer ha sålts.

Lågekalkylen innebär att tillväxten i datoranvändningen i de svenska hushållen hade bromsats upp snabbare. Statistiken över de svenska hushållens datortillgång visar (kapitel 3), att tillväxttakten hade slutat öka 1997 och att den började minska 1999-2000. I lågekalkylen hade minskningen av tillväxttakten blivit större.

Lågekalkylen innebär en volymskillnad. Vi har också definierat bort möjligheten att andra grupper (såsom pensionärer och arbetslösa) skulle tillkomma. I övrigt blir innebörder och effekter desamma som för grundhypotesens förlopp.

En alternativ statlig, komplementär insats

Återstår då frågan i denna alternativa utveckling hur icke fackligt anslutna skulle kunna komma i åtnjutande av de lösningar som de fackliga organisationerna kunde erbjuda. Möjligast är det då här som man skulle kunna se ett embryo till en alternativ statlig insats. Samhället skulle ha behövt hitta en (eller kanske flera, lokala eller regionala) upphandlingslösningar för att åstadkomma den spridning man önskade. Kostnaden för samhället skulle begränsa sig till de administrativa kostnaderna att hantera systemet, eftersom det inte på någon punkt inrymmer subventionselement.

En andra hypotes – ITK:s förslag om ROT-avdrag för IT

Den av IT-kommissionen framlagda idén handlade om att enskilda gör avdrag vid deklarationen för kostnader för inköp av IT-utrustning och viss IT-utbildning. Modellen var de gällande reglerna för att få skattereduktion för byggnadsarbeten i bostadshus.

Hade, sett i efterhand med de data och den kunskap vi nu har, detta ROT-IT varit ett bättre alternativ?

ROT-IT hade haft påtagliga fördelar gentemot den valda åtgärden.

- Det hade inte varit diskriminerande mot gruppen icke förvärvsarbete/anställda
- Det hade inte givit ”osynliga” bieffekter på pension, sjukpenningbarnomsorgsavgifter eller bostadsbidrag
- Inga marginalskatteeffekter som slagit olika på olika inkomstklasser
- Det hade varit möjligt/tvunget att på förhand fixera ett tak för datorvärdet och en procentsats för avdraget
- Momsproblematiken och skillnaden privat/offentlig anställning inget problem

ROT-IT hade också haft en nackdel, gentemot både den valda åtgärden och den fackliga lösningen

- Det hade lämnat individen ensam att klara utbildning och support om man inte kunnat ansluta sig till de olika datorköpsystem som växte fram under den här perioden.

Och ROT-IT hade haft kvar en av personaldatorsystemets nackdelar

- Den antagna prisdrivande effekten på datorutrustningar hade bestått.

Och slutligen gäller, för ROT-IT precis som för personaldatorsystemet, att likväl

- det skisserade alternativförloppet hade i grundhypotesen förväntats leda till ett i det närmaste likartat utvecklingsförlopp och slutresultat
- att intäktsbortfallet för kommuner och landsting hade blivit i flermiljardklassen.

9.3 Effektiviteten

Effektivitet i den insatta åtgärden blir en jämförelse mellan vad som åstadkommit och vad det kostat. Det som åstadkommit ska i första hand värderas mot den nationella IT-strategins syften och mål.

Detta har systemet givit i sig

Om vi utan att snegla på alternativförlopp summerar det vi sett av personaldatorsystemet i sig, blir bilden följande.

- 750 000 hushåll har fått tillgång till en personaldator, hälften av dessa hade dator tidigare
- därmed har ca 375 000 hushåll fått tillgång till ännu en dator vilket torde ha ökat intensiteten i datoranvändningen i hushållet eller bidragit till en ytterligare spridning av datorer närstående hushåll som saknat tillgång till dator
- hälften dvs ca 375 000 hade ingen dator tidigare och har fått en för första gången och därmed har ca 1 miljon³⁰ individer som inte tidigare haft det fått tillgång till dator i hemmet
- kompetens och självkänsla har påverkats positivt hos de nya datorinnehavarna och rimligen också hos de övriga medlemmar i hushållet som fått tillgång till datorn (63 % har större självförtroende i att använd dator och 54 % anser att deras självförtroende i att delta i datautvecklingen har ökat)
- intresset (22 %) och möjligheterna (30 %) att söka nya jobb har underlättats men det har på kort sikt inte resulterat i några jobbyten att tala om. Det är dock rimligt att tänka sig att datorinnehavet ger baskunskaper som är nödvändiga på arbetsmarknaden och att bedömning av de egna möjligheterna att få nytt jobb har ökat
- 71 % av dem som har personaldator anser att deras datorkunskap förbättrats (varav 24 % anger stor förbättring)
- 54 % anser att den ökade datorkunskapen är mycket eller ganska viktig för arbetet
- 74 % av arbetsgivarna upplevde att personaldatorsatsningen gett en förbättring av personalens datakompetens
- 28 % av arbetsgivarna har kunnat använda personalen mer flexibelt
- 57 % av arbetsgivarna ansåg att personaldatorsatsningen haft mycket eller ganska stor nytta för företaget (större företag mer än mindre)

³⁰ Baserat på att det går 2½-3 användare per dator

- 67 % av arbetsgivarna tyckte att deras syfte med personaldatorn har uppfyllts
- många arbetare, kvinnor och människor i glesbygd har fått tillgång till dator i hemmet genom systemet även om tidigare rådande fördelningsmönster slår igenom
- konstruktionen har varit mer förmånligt för höginkomsttagare än för låginkomsttagare, friska än för sjuka
- systemet har exkluderat alla icke fast anställda (ca 2 miljoner personer)
- omfördelning har skett av mycket stora belopp mellan aktörer (stat, kommun, landsting, arbetsgivare, anställda, datorbranschen)
- information om de ekonomiska konsekvenserna syns inte varit kända varför grunderna för fattade beslut hos berörda aktörer torde varit otillräckliga (anställda, kommun, landsting etc)
- 35 % av arbetsgivarna har haft utpekade problem med systemet

Detta är nettoeffekten mot de alternativa förloppen

Om vi så ställer utvecklingen med personaldatorsystemet under 1998-2001 mot de alternativa utvecklingsförlopp vi anvisat, får vi en bild av den "nettoeffekt" som åtgärden kan bedömas ha haft på utvecklingen.

Mot båda alternativen

- små skillnader i omfattningen på effekter på/för de som nu deltagit i personaldatorsystemet (samma som på alla förstagångs datoranvändare)
- alternativen skulle troligen givit en bättre kongruens med den nationella IT-strategin
- alla medborgare hade fått samma möjlighet
- kompetens- och arbetsmarknadseffekter hade utvidgats till också andra
- samma ekonomiska effekter för alla i systemet (i absoluta tal)
- inga ekonomiska omfördelningar från kommun, landsting och stat till andra arbetsgivare och till datorbranschen
- avsevärt lägre intäkter för framför allt kommuner och landsting, men även för staten
- större genomskinlighet i system och ekonomiska innebörder, för alla

Gentemot grundhypotesen dessutom

- ca 112 500 hushåll som idag har datorer hade inte haft detta
- ca 112 500 hushåll som stått utanför personaldatorsystemet hade idag haft dator (hypotesen utgår från samma omfattning på sålda datorer)
- således en delvis annan profil på användarna (fler av dem som står utanför arbetsmarknaden eller inte är fast anställda)

Gentemot lågkalkylen

- c:a 187 500 fler datorer har utlevererats genom personaldatorsystemet

- c:a en halv miljon människor ytterligare har fått tillgång till dator i hemmet genom personaldatorsystemet

Samhällets minskade intäkter för åtgärden

Personaldatorsystemet har inte inneburit några direkta kostnader för samhället. Däremot har det betytt uteblivna inkomster samt vissa kostnader i socialförsäkringssystemet som dock är svåra att beräkna³¹. Undantaget dock bostadsbidragen som kan ha inneburit ökade kostnader genom den lägre redovisade lönen.

Sammantaget har de tentativa kalkylerna³² visat på följande belopp för dessa uteblivna inkomster för 850 000 utlevererade persondatorer åren 1998 – 2001. Beloppen är ungefärliga.

För staten

Uteblivna inkomsskatter	- 1 000 miljoner kr
Sänkta arbetsgivareavgifter ³³	+ 300 miljoner kr
<u>Deltotalt</u>	<u>- 700 miljoner kr</u>

För kommuner och landsting

Uteblivna inkomstskatter	- 3 900 miljoner kr
Sänkta arbetsgivareavgifter	+ 700 miljoner kr
<u>Deltotalt</u>	<u>- 3 200 miljoner kr</u>
Totalt	- 3 900 miljoner kr

Om alla arbetsgivarna anpassat bruttolöneavdraget efter sänkningen av arbetsgivaravgiften så att de inte "tjänat" på den sänkta arbetsgivaravgiften skulle kostnadsbilden bli följande:

För staten

Uteblivna inkomstskatter	- 800 miljoner kr
--------------------------	-------------------

För kommuner och landsting

Uteblivna inkomstskatter	- 3 300 miljoner kr
Totalt	- 4 100 miljoner kr

³¹ Se kap 8. Här gör vi det förenklade antagandet att systemet är neutralt över tiden, dvs icke inbetalade belopp betalas inte heller ut i t.ex. pensioner.

³² Se bilaga 1

³³ Utgår från stickprovsundersökningen hos 67 arbetsgivare vilken visade att endast hälften av arbetsgivarna sänkte bruttolöneavdraget med den minskad arbetsgivaravgiften.

Effektiviteten

Kvantitet

Till en samlad kostnad, dvs intäktsbortfall, på drygt 3,9 miljarder kronor har således samhället uppnått att ca 112 500 hushåll som annars inte skulle haft tillgång till dator, nu har en sådan. Detta betyder en kostnad på ca 34 600 kr per dator. Här har vi utgått från att 30 % av de som inte haft dator förut, annars inte skulle ha skaffat det under 1998-2001.

Om hela hushållet räknas med (2,5 – 3 användare per dator) hamnar kalkylen på ca 314 000 personer som får tillgång till dator i hemmet. Kostnaden per individ blir drygt 12 400 kr, eller 4 100 kr per år.

I grundhypotesen om ett möjligt alternativ förlopp antas att samma volym hade uppnåtts men med en något annorlunda fördelning till förmån för de som står utanför en fast anställning.

I förhållande till lågkalkylen för ett alternativt förlopp skulle personaldatorsystemet ha inneburit att 187 500 hushåll som annars inte fått tillgång till dator har fått det. Det betyder en kostnad på ca 20 800 kr per dator. Här har vi utgått från att 50 % av de som inte haft dator tidigare, inte skulle ha skaffat dator om inte personaldatorsystemet införts. Vi har också antagit att inga andra grupper mött system som motiverat dem att köpa dator.

Räknat på samma sätt som ovan får ca 525 000 personer tillgång till dator i hushållet, vilket de inte hade tidigare. Kostnaden per individ blir dryg 7 400 kr, eller 2 400 kr per år.

Samhällets minskade intäkter för alternativen

Intäktsbortfallet, för de alternativa lösningarna med LO-dator, TCO-dator eller olika företagsrelaterade samköpskonstruktioner har inte beräknats. Flera av dessa alternativ byggde och bygger än i dag på finansieringslösningar via avbetalningsköp eller speciellt upplagda annuitetslån som medger ränteavdrag i de enskilda individernas inkomstdeklarationer.

Kvalitet

Vilka är då de som för dessa ca 4 miljarder kr har fått dator, i förhållande till den nationella IT-strategin syften?

Intervjuundersökningen visar, att det bland de nya datoranvändarna är fler arbetare än tjänstemän men fler män än kvinnor, Hälften av personaldatoranvändarna hade redan en dator. Systemet var mer förmånligt för höginkomsttagare.

Den nationella IT-strategin betonar vikten av att stödja dem som riskerar att släpa efter, kvinnor, lågavlönade, arbetare. Dessa grupper har också nåtts av personaldatorsystemet men även grupper som i IT-strategin inte framförts som prioriterade.

I gruppen ej fast anställda hittar vi många av de grupper som den nationella IT-strategin direkt eller indirekt pekar ut som riskgrupp att hamna vid sidan av datorutvecklingen. Här finns arbetslösa, icke fast anställd deltidspersonal, pensionärer och de nå inte av systemet.

Slutsats

I propositionen redogjordes i allmänna termer för den nationella IT-strategin men inga konkreta mål operationaliserades. Därför är det svårt att besvara frågan om ”effektivitet” och vi har därför relaterat åtgärden till de allmänna syftena och uttryckta prioriteringarna i den nationellt fastlagda strategin.

Mot denna bakgrund kan följande slutsatser dras när det gäller frågan om ”effektivitet” hos den genomförda åtgärden. Nämligen att:

- IT-strategins mål och prioriteringar har bara delvis nåtts men till relativt höga kostnader i form av skattemässigt intäktsbortfall.
- Flera av de i IT-strategin prioriterade grupperna har inte nåtts av systemet.

9.4 Utvärderingens grundfrågor

Den här presenterade studien har haft som syfte att undersöka effekterna av personaldatorsatsningen.³⁴ Två av huvudfrågorna och svaren på dem finns redovisade nedan.

9.4.1 Har personaldatorsatsningen lett till ökad datormognad, ökad datakunskap, har fler fått tillgång till datorer, fått mer kunskap som datoranvändare?

750 000 hushåll har fått tillgång till en personaldator

Hälften dvs. ca 375 000 hade ingen dator tidigare och har fått en för första gången - därmed har ca 1 miljon³⁵ nya individer fått tillgång till dator i hemmet

Ca 375 000 hushåll hade redan en dator och har nu fått tillgång till ännu en vilket torde ha ökat intensiteten i datoranvändningen i hushållet eller bidragit till en spridning av datorer till närståendes hushåll.

Sammantaget ger detta en uppskattning att ett tillskott på mellan 1 – 1,5 milj individer som har fått tillgång till datorer hemma.

Kompetens och självkänsla har påverkats positivt hos de nya datorinnehavarna och rimligen också hos de övriga medlemmar i hushållet som fått tillgång till datorn. Förbättring av datorkunskap uppges hos 71 % av personaldatoranvändarna och 63 % anger ökat självförtroende vid datoranvändning. Att öka datorkompetensen var också ett av huvudsyftena (67 %) för att skaffa en personaldator.

Bland nya grupper användare har kan konstateras att i hushåll som inte tidigare hade dator skaffade en större andel arbetare (57 %) än tjänstemän (47 %) en personaldator.

³⁴ Regeringsbeslut N2001/10170/A, 29 november 2001

³⁵ Baserat på att det går 2½-3 användare per dator

9.4.2 Har personaldatorsatsningen påverkat sysselsättningen, har arbetstagarna fått nya arbeten, mer kvalificerade arbetsuppgifter, stärkt sina resurser på arbetsmarknaden, enklare kunnat söka och få arbete.

Intresset och möjligheterna att söka nya jobb har underlättats

30 % anger att deras chanser att få nytt jobb har ökat och nästan lika många har fått nya arbetsuppgifter på sina nuvarande arbetsplatser. Av de intervjuade uppger 3 % att de bytt jobb till följd av personaldatorsatsningen. Det är därför rimligt att anta att datorinnehavet ger baskunskaper som är nödvändiga på arbetsmarknaden och att bedömningen av de egna möjligheterna att få nytt jobb har ökat.

Det finns även belegg för detta i den undersökning som avser arbetsgivarna.

Där framgår att 74 % av arbetsgivarna upplevde att personaldatorsatsningen gett en förbättring av personalens datakompetens och 28 % av arbetsgivarna har kunnat använda personalen mer flexibelt.

57 % av arbetsgivarna ansåg att personaldatorsatsningen haft mycket eller ganska stor nytta för företaget (större företag mer än mindre)

BILAGA 1. Ekonomisk beräkning

Beräkning av icke inbetald skatt och icke inbetalda sociala avgifter på grund av bruttolöneavdrag i samband med personaldatorer.

Bruttolöneavdraget är tänkt att motsvara arbetsgivarens kostnad för datorn. Det fördelas normalt på tre år. För att det skall gå jämnt ut för arbetsgivaren bör han ta hänsyn till att minskad lön också leder till minskad arbetsgivaravgift. Så har dock inte skett på alla arbetsplatser – en begränsad stickprovsundersökning (67 arbetsgivare) visade att ungefär hälften av arbetsgivarna tagit hänsyn till den minskade arbetsgivaravgiften.

Sociala avgifter beräknas på 32,82 % även om högre lönepåslag tillämpas på olika arbetsplatser. Ett högre lönepåslag, om hänsyn tas till det, innebär att bruttolöneavdraget blir lägre än vid 32,82 % och därmed blir icke inbetald skatt lägre.

Beräkning av bruttolöneavdrag.

Datorkostnad i genomsnitt 18 000 kr, inklusive moms.

Fall 1. Arbetsgivaren tar hänsyn till sociala avgifter (32.82%) ,arbetsgivaravgift, vid beräkningar av bruttolöneavdrag.

Bruttolöneavdrag	13 552 kr
Minskad arbetsgivaravgift	4 448 kr
Summa	18 000 kr

Fall 2 Arbetsgivaren tar inte hänsyn till sociala avgifter vid beräkning av bruttolöneavdrag

Bruttolöneavdrag	18 000 kr	
Summa	18 000 kr	
Arbetsgivarens besparing		5 908 kr (32.82 % av 18 000 kr)

Bruttolöneavdrag i de fall moms kan frånräknas. Datorns pris 14 400 kr exkl. moms(vissa statliga arbetsgivare och flertalet kommunala)

Fall 3. Med hänsyn till sociala avgifter (32.82%)

Bruttolöneavdrag	10 842 kr
Minskad arbetsgivaravgift	3 558 kr
Summa	14 400 kr

Fall 4. Utan hänsyn till sociala avgifter

Bruttolöneavdrag	14 400 kr	
Summa	14 400 kr	
Arbetsgivarens besparing		4 726 kr (32.82% av 14 400 kr)

Skatter

Antaganden:

Antalet personaldatorer i privat sektor:	476 000 st
Antalet personaldatorer i landstings- och kommunal sektor:	280 500 st
Antalet personaldatorer i statlig sektor:	93 500 st
Hälften av arbetsgivarna har tagit hänsyn till sänkningen av arbetsgivaravgiften	

Icke inbetald skatt till kommuner och landsting samt icke inbetala sociala avgifter till staten

Från privat sektor

Skatt: $476\,000 \text{ st} \times 13\,552 \text{ kr} \times 30\% \text{ skatt} \times 0,5 + 476\,000 \text{ st} \times 18\,000 \text{ kr} \times 30\% \text{ skatt} \times 0,5 =$
2,25 mdr kr

Sociala avgifter: $476\,000 \text{ st} \times 0,5 \times (4\,448 + 5\,908) =$ **2,5 mdr kr**

Från landsting och kommuner

C:a 200 000 av personaldatorerna berör förvaltningssektorn och omfattas inte av moms.

Antagande: Hälften tar hänsyn till arbetsgivaravgiften.

Skatt: $80\,500 \text{ st} \times 0,5 \times 30\% \times (13\,552 \text{ kr} + 18\,000 \text{ kr}) + 200\,000 \text{ st} \times 0,5 \times 30\% (10\,842 \text{ kr} + 14\,400 \text{ kr}) =$ **1,2 mdr kr**

Sociala avgifter: $80\,500 \text{ st} \times 0,5 \times (4\,448 \text{ kr} + 5\,908 \text{ kr}) + 200\,000 \text{ st} \times 0,5 \times (3\,558 \text{ kr} + 4\,726 \text{ kr}) =$ **1,3 mdr kr**

Från statlig sektor

Särskilda regler gäller för moms på personaldatorer. Myndigheterna har inte rätt att återfå moms avseende datorer som förvärvats för de anställdas privata bruk.

Antaganden. Hälften tar hänsyn till arbetsgivaravgiften

Skatt: $93\,500 \text{ st} \times 0,5 \times 30\% \times (13\,552 \text{ kr} + 18\,000 \text{ kr}) =$ **0,45 mdr kr**

Sociala avgifter: $93\,500 \text{ st} \times 5\,908 \text{ kr} =$ **0,6 mdr kr**

Sammanställning.

Icke inbetalad skatt till kommun och landsting

Fall A: När hälften av arbetsgivarna inte reducerar bruttoavdraget med hänsyn till den minskade arbetsgivaravgiften:

$2,25 \text{ mdr kr} + 1,2 \text{ mdr} + 0,45 \text{ mdr kr} =$ **3,9 mdr kr**

Fall B: När alla arbetsgivarna reducerar bruttoavdraget med hänsyn till minskad arbetsgivaravgift:

$$1,9 \text{ mdr kr} + 1,0 \text{ mdr kr} + 0,45 \text{ mdr kr} = \mathbf{3,3 \text{ mdr kr}}$$

Icke inbetald statlig skatt

Den statliga skatten är i genomsnitt 15-20 % av den totala skatten. Det innebär att den icke inbetalda statliga skatten vid 20 % andel är i följande fall (enl punkten ovan):

Fall A: **1,0 mdr kr.**

Fall B: **0,8 mdr kr**

Icke inbetalda sociala avgifter

Fall A: 2,5 mdr kr + 1,3 mdr kr + 0,6 mdr kr = **4,4 mdr kr**

Fall B: 2,1 mdr kr + 1,1 mdr kr + 0,4 mdr kr = **3,6 mdr kr**

Sociala avgifter som arbetsgivarna tillgodoför sig genom att inte ta hänsyn till minskade sociala avgifter när bruttolöneavdraget görs. Hälften av arbetsgivarna.

Fall A: $(476\,000 \text{ st} \times 5908 + 200\,000 \text{ st} \times 4\,726 \text{ kr} + 80\,500 \text{ st} \times 5908 \text{ kr} + 93\,500 \text{ st} \times 5908 \text{ kr}) \times 0,5 = \mathbf{2,4 \text{ mdr kr}}$

Fall B: **0 kr**